

Sammendrag

Temaet for denne oppgaven er bruk av illegale rusmidler blant elever i ungdomsskolen. I følge Opplæringsloven har alle elever rett til et godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring (Opplæringsloven, 1998, § 9A-2). Fokuset mitt har vært hvordan et godt psykososialt miljø på skolen kan bidra til å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et alvorlig og mer omfattende rusmisbruk. Jeg vil spesielt rette blikket mot hvordan skolen kan unngå at elever i risikosituasjoner søker seg til asosiale miljøer utenfor skolen. Temaet blir belyst ut fra følgende problemstilling; *«Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk»*.

For å besvare problemstillingen har jeg valgt en kvalitativ tilnærming med intervju som metode. Studiens empiri består av intervju med fire informanter; en lærer, en miljøterapeut, en ansatt i pedagogisk-psykologisk tjeneste og en ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen. Denne oppgaven bygger i stor grad på intervju med lærer og de tre resterende intervjuene vil bli brukt som supplement til lærerens utsagn. Dette valget er tatt på bakgrunn av funn som fremkom i løpet av studien. For meg fremsto lærerens tanker og erfaringer som spesielt nyttige og hennes utsagn blir derfor prioritert i denne oppgaven.

Etter gjennomføring av intervjuer ble materialet og tolket i sammenheng med studiens tre forskningsspørsmål. Hensikten med forskningsspørsmålene var å sortere og få oversikt over funnene for slik å kunne besvare problemstillingen.

1. Hvordan forstår informantene begrepet et godt psykososialt miljø i sammenheng med elever som bruker illegale rusmidler med sikte på å forhindre et videre rusmisbruk?
2. Hvordan arbeider informantene med det psykososiale miljøet for å forebygge at elever utvikler en videre bruk av illegale rusmidler?
3. Hvordan samarbeider de ulike instansene med hverandre når det gjelder arbeidet med det psykososiale miljøet for å forhindre at ungdom videreutvikler et rusmisbruk?

I sammenheng med det første forskningsspørsmålet kommer det frem i studien at det psykososiale miljøet prioriteres høyt i det rusforebyggende arbeidet. Informantene forstår det psykososiale miljøet som et miljø som gir elevene anerkjennelse, tilhørighet, trygghet, respekt og gode lærer-elevrelasjoner som viktige elementer for å kunne skape et godt psykososialt miljø

i skolen.

I sammenheng med forskningsspørsmål om hvordan de arbeider med det psykososiale miljøet når elever bruker illegale rusmidler viser oppgaven at spørsmålet om hvordan henger sammen med spørsmålet om hvorfor. Informantene mener det er problematisk at elever bruker illegale rusmidler, fordi dette siste spørsmålet er begrunnelser eller motivasjon for i det hele tatt å arbeide forebyggende for videre utvikling av rusmisbruk. Informantene mener det er problematisk fordi det er ulovlig og fordi det kan få store konsekvenser for elevene det gjelder. I sammenheng med spørsmålet om hvordan de arbeider med det psykososiale miljøet for å forhindre at elever utvikler et rusmisbruk viser oppgaven også at informantene er opptatt av å finne ut hva rusmisbruket kan ses i sammenheng med. Dette innebærer å se på risikofaktorer både knyttet til eleven, bakgrunnshistorie og miljøet rundt eleven. Det fremkommer i oppgaven at arbeidet med det psykososiale miljøet i skolen kan ha glidende overganger mellom å arbeide rettet mot den enkelte eleven, elevens bakgrunn, for eksempel hjemmet, og miljøet eller omgivelsene på skolen. Det fremkommer i oppgaven at informantene ikke ensidig mener at problemer ligger i eleven, men retter oppmerksomheten mot omgivelsene rundt eleven. I forbindelse med det siste trekker informantene inn tiltak som kan gi elevene opplevelser som de har manglet og som rusen kan ha vært en erstatning for. Dette er blant annet å delta i aktiviteter, oppleve mestring, dekke behovet for spenning og bruk av belønning.

I sammenheng med det tredje forskningsspørsmålet mener informantene at for å lykkes i det rusforebyggende arbeidet er skolen nødt til å samarbeide med andre instanser slik som for eksempel barnevern, forebyggende enheter hos politiet, ungdomsavdelingen i kommunen, pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) og barne- og ungdomspsykiatrien (BUP). Informantene er opptatt av å bygge et omfattende faglig nettverk slik at man har ressurspersoner man kan ta kontakt med når utfordringer oppstår. Et godt skole-hjem samarbeid anses som spesielt viktig for elever som er i en utsatt posisjon og samarbeidet mellom skole-hjem i denne oppgaven sett på som en faktor i det rusforebyggende arbeidet. Det er derfor avgjørende at man utvikler gode relasjoner til foreldrene/foresatte i det rusforebyggende arbeidet rettet mot elever som bruker illegale rusmidler.

Forord

Med denne oppgaven avslutter jeg nå min mastergrad i spesialpedagogikk. Etter fem år med skolegang på universitetet er jeg nå i havn. Gjennom denne oppgaven har jeg oppnådd større innsikt i og forståelse for hvordan skolen kan arbeide for å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et omfattende og mer alvorlig rusmisbruk. Arbeidet har gitt meg ny kunnskap om et felt som jeg synes er svært spennende, og som jeg vil ta med meg i mitt fremtidige arbeid. Det å skrive denne oppgaven har var en lang og krevende prosess, men arbeidet har samtidig vært veldig givende.

Det er flere personer jeg ønsker å takke. Først og fremst vil jeg takke alle informantene som har stilt opp og som har vært villig til å dele sine erfaringer og tanker med meg. Denne oppgaven bygger i stor grad på deres uttalelser. Jeg vil samtidig benytte anledningen til å takke min veileder Rannveig Oliv Myhr for gode råd og tilbakemeldinger og for at hun har vært dedikert til arbeidet med å heve min masteroppgave. Til slutt gjenstår det å takke min mamma for at hun har oppmuntret meg gjennom denne prosessen og min bestevenninne Ingrid for at hun har tatt seg tid til å korrekturlese oppgaven.

Til gjengen min: Takk for all hjelp, råd og moralsk støtte gjennom hele prosessen. Vi har vært en gjeng som har støttet hverandre gjennom tykt og tynt i arbeidet med å skrive våre masteroppgaver. Jeg vil se tilbake på denne tiden med stor glede, og jeg vet at jeg har fått venner for livet. Tusen takk for uendelig mange timer med fjas og latter på kontoret.

Trondheim, 2018.

Marte Alfilde Smisethjell.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Bakgrunn for masteroppgaven.....	1
1. Introduksjon.....	1
2. Tema for oppgaven og problemstilling.....	1
3. Avgrensing.....	2
4. Oppgavens oppbygging.....	3
Kapittel 2. Oppgavens teoretiske grunnlag.....	4
1. Det psykososiale miljøet på skolen.....	4
1.1 Det psykososiale miljøet på skolen.....	4
1.2 Avgjørende faktorer for et godt psykososialt miljø.....	7
1.3 Inkludering.....	8
2. Om rus og bruk av illegale rusmidler.....	11
2.1 Hva er rusmidler?.....	11
2.2 Misbruk og avhengighet.....	12
2.3 Når blir bruk av rusmidler et problem?.....	13
2.4 Bruk av illegale rusmidler blant ungdom.....	13
3. Forebyggingsperspektivet.....	15
3.1 Generelt om forebygging.....	15
3.2 Risiko- og beskyttelsesfaktorer.....	17
3.3 Rusforebyggende arbeid i skolen.....	18
4. Samarbeid internt på skolen, med foresatte og mellom ulike instanser.....	19
4.1 Samarbeid intern på skolen.....	20
4.2 Samarbeid med hjemmet.....	20
4.3 Samarbeid med pedagogisk-psykologisk tjeneste, barnevern og andre aktuelle instanser.....	21
Kapittel 3. Metode.....	24
1. Begrunnelse for metodiske valg.....	24
2. Kvalitativt intervju som forskningsmetode.....	24
3. Forberedelse og gjennomføring av intervjuer.....	25
3.1 Valg av tema og utforming av problemstilling.....	25
3.2 Litteraturstudie.....	25
3.3 Intervjuguide.....	26
3.4 Utvalg.....	28
3.5 Gjennomføring av intervjuer.....	28
4. Kvalitativ analyse.....	29
4.1 Transkribering og bearbeiding av materialet.....	29

4.2 Koding og kategorisering av datamaterialet.....	29
5. Verifisering av funn.....	31
6. Etikk i kvalitativ forskning	32
Kapittel 4. Presentasjon og drøfting av funn	34
1. Innledning	34
2. Et godt psykososialt miljø i skolen for elever som bruker illegale rusmidler.....	34
2.1 Hva er et godt psykososialt miljø i skolen?.....	35
2.2. Hva er et godt psykososialt miljø i skolen når hensikten er å forhindre at elever utvikler bruk av illegale rusmidler?.....	40
3. Informantenes arbeid med det psykososiale miljøet på skolen som et ledd i rusforebyggende arbeid	42
3.1. Når blir bruk av illegale rusmidler et problem?	43
3.2. Tradisjonell tilnærming til rusforebyggende arbeid i skolen.	47
3.3. Skolen som en rusforebyggende arena.....	49
3.4. Hvordan forhindre et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk blant elever i ungdomsskolen?	52
4. Samarbeid.....	55
4.1. Internt samarbeid på skolen.....	55
4.2. Skole-hjem samarbeid.....	56
4.3. Samarbeid på tvers av instanser.....	57
Kapittel 5. Avslutning	61
Litteraturliste.....	63
Vedlegg.....	70
Vedlegg 1: Intervjuguide.	70
Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring.....	74
Vedlegg 3: Tilbakemelding fra NSD.....	76

Kapittel 1. Bakgrunn for masteroppgaven

1. Introduksjon.

For ungdom som har det vanskelig kan skolen være både en mulig beskyttende faktor som kan motvirke eller nøytralisere den negative effekten av risikofaktorer. På motsatt side kan skolen anses som en arena der risikofaktorer øker sannsynligheten for en negativ utvikling. «For noen representerer skolen en tilleggsbelastning, mens for andre utgjør den et positivt vendepunkt [...]» (Ogden, 2015, s. 51). Ifølge Ogden (2015) kan skolens positive eller negative bidrag være utslagsgivende for sårbare elever. Som risiko kan skolen være en sosial setting der elever som bruker illegale rusmidler opplever å havne utenfor klassemiljøet. Skolen som en arena der alle elever føler seg velkomne henger tett sammen med idealet om den inkluderende skolen. «...En ønsker seg en inkluderende skole som favner mangfoldet av elever og der alle får høre til, bidra og mestre ut fra sine forutsetninger» (Ogden, 2015, s. 92). En inkluderende praksis i skolen skal sørge for at alle elever føler tilhørighet og har mulighet til å delta. I denne oppgaven er jeg opptatt av at elever som bruker illegale rusmidler skal ha en tilhørighet på skolen. Den amerikanske sosiologen Howard Becker (1963) er anerkjent som en av de innflytelsesrike forskerne på ruskultur. Han påpeker at bruk av illegale rusmidler blir sett på som avvikende atferd av majoriteten av befolkningen og det kan derfor føre til at elever med et rusmisbruk blir ansett som en utenforstående i klassen. Dette kan føre til økt sjanse for å opprettholde et rusmisbruk og det kan føre til at elever søker seg til andre miljøer der man finner likesinnede. En viktig forebyggende faktor i forbindelse med rusmisbruk kan derfor være å skape et godt psykososialt miljø i skolen.

2. Tema for oppgaven og problemstilling.

Ungdom som på ulike måter utagerer har gjennom studietiden vært et av mine interesseområder. Spesielt hvordan skolen kan være et positivt innslag i livet til disse ungdommene. Selv har jeg erfart hvor viktig skolen kan være for ungdom som har det vanskelig. Jeg opplevde tidlig at flere bekjente og venner begynte å eksperimentere med ulike typer rusmidler. For de fleste var dette kun en fase. Andre har i perioder benyttet seg av rusmidler, mens noen få har blitt avhengig av tyngre rusmidler. I denne oppgaven vil jeg bevege meg mellom et individualistisk syn med fokus på elevens bakgrunn som årsak til bruk av illegale rusmidler, og i like stor grad et relasjonelt perspektiv der omgivelser rundt eleven kan bidra til å skape eller opprettholde bruk av illegale rusmidler.

I denne oppgaven vil jeg spesielt ha fokus på hvordan skole, pedagogisk-psykologisk tjeneste, og ungdomsavdelingen i kommunen arbeider for å forebygge eller forhindre videre utvikling av antisosial atferd hos elever som bruker illegale rusmidler. Ungdomsavdelingen i kommunen er et tverrfaglig tiltak bestående av blant annet barnevernspedagoger, sykepleiere og psykologer. Deres arbeidsoppgaver er blant annet å arrangere utflukter for ungdom og legge til rette for gode fritidstilbud. Damsgaard og Kokkersvold (2011) sier at antisosial atferd omfatter handlinger som er i strid med vanlige sosiale normer og regler i samfunnet og som av samfunnet blir ansett som uakseptabel oppførsel. Videre mener Damsgaard og Kokkersvold (2011) at antisosial atferd innebærer en risiko for at ungdom blir stigmatisert og dermed inntar en marginalisert posisjon. Ved å skape et godt psykososialt miljø på skolen der elever som bruker illegale rusmidler får oppleve tilhørighet vil en kunne bidra til å forhindre at ungdom utvikler et mer alvorlig rusmisbruk. I mitt mastergradsprosjekt har jeg undersøkt hvordan man arbeider for å forhindre at ungdom som er i risikozonen videreutvikler et begynnende rusmisbruk. Derfor har jeg rettet oppmerksomheten mot hvordan man kan arbeide med å fremme et godt psykososialt miljø i skolen. Min problemstilling vil være som følger: *«Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk»*.

I forbindelse med forebygging av bruk av illegale rusmidler blant elever vil jeg se på hvordan skolen kan legge til rette for forhold som forhindrer et alvorlig og mer omfattende rusmisbruk. Denne oppgaven bygger i stor grad på intervjuet med læreren, mens intervjuene med miljøterapeut i skolen, ansatte i PPT og ungdomsavdelingen i kommunen vil bli brukt som et supplement til lærerens utsagn. Læreren bidro med mye og relevant informasjon til masterprosjektet. Jeg gjorde på bakgrunn av dette et valg der jeg prioriterte arbeidet med materialet fra dette intervjuet, men supplerer med materiale fra de andre intervjuene. Det var et viktig poeng at læreren har en elev i klassen som bruker illegale rusmidler. Videre i oppgaven vil eleven omtales som Jonas.

3. Avgrensning.

Denne oppgaven vil tolke rusmisbruk hos ungdom som en form for antisosial atferd og vil rette søkelyset mot hvordan elever til tross for bruk av illegale rusmidler kan inkluderes i det sosiale miljøet på skolen og forhindres fra å søke andre miljøer der rusmisbruk er mer utbredt. I mitt mastergradsprosjekt vil jeg rette oppmerksomheten mot hvordan arbeidet med det psykososiale

miljøet i skolen kan bidra til å forebygge eller forhindre videre utvikling av elevers antisosiale atferd i sammenheng med bruk av illegale rusmidler. Jeg ønsker å konsentrere meg om skolens, pedagogisk-psykologisk tjeneste, og ungdomsavdelingens arbeid rettet mot ungdom som allerede har utviklet bruk av illegale rusmidler og dermed kan ha en økt risiko for å videreutvikle et rusmisbruk. Forebygging i denne oppgaven er rettet mot hvordan utstøtning fra det sosiale miljøet på skolen kan skape en risiko for å søke seg mot miljøer med mye bruk av rusmidler og dermed risikoen for økt rusmisbruk som kan ligge i dette. Det er viktig at skolen i gang setter forebygging når de har mistanke om eller oppdager at elever misbruker illegale rusmidler og å fremme et godt psykososialt miljø på skolen kan være en måte å arbeide rusforebyggende. Mitt inntrykk er at det er fokus på rusforebyggende arbeid i skolen, men at dette fokuset er rettet mot forebygging på et tidlig stadium før elever har begynt å bruke illegale rusmidler. Denne studien baserer seg dermed på antakelsen om at skolen er godt rustet til å arbeide rusforebyggende på et generelt plan. Derfor ønsket jeg å få innsikt i hvordan skolen arbeider når de får kunnskap om eller oppdager elever som allerede har utviklet bruk av illegale rusmidler og hvordan det kan jobbes forebyggende med det psykososiale miljøet i skolen for å forhindre at elever videreutvikler rusmisbruket.

4. Oppgavens oppbygging.

I oppgavens første kapittel presenteres studiens bakgrunn for studien og aktualitet i skolen. Videre utdypes studiens hensikt, problemstilling og avgrensninger. I oppgavens andre kapittel gjøres det rede for oppgavens teoretiske grunnlag. Det teoretiske grunnlaget er strukturert i fire deler. Den første delen omhandler teori om rus og bruk av ulike rusmidler, deretter kommer teori om forebygging, teori om psykososialt miljø på skolen og til slutt teori om samarbeid mellom ulike instanser og mellom skole-hjem. Studiens teoretiske rammeverk vil bli brukt som grunnlag for drøfting av funn og resultater. I tredje kapittel presenteres oppgavens metodiske valg. Metod delen er delt inn i tre avsnitt som omhandler kvalitativt forskningsintervju, fasene i intervjuprosessen og etikk i forskning. Oppgavens fjerde kapittel inneholder en oversikt over funn som er kommet fram under intervjuene. Disse funnene presenteres presenteres hver for seg, og sammenlignes med hverandre for å se likheter og forskjeller mellom funn fra de ulike informantene. I dette kapitlet drøfter jeg studiens funn i et overordnet perspektiv, opp mot studiens teoretiske rammeverk, studiens problemstilling, tidligere forskning, og egne refleksjoner. Dette gjøres for å belyse hovedtendenser i funnene. I det siste kapitlet avslutter jeg oppgaven med å oppsummere studiens hovedfunn.

Kapittel 2. Oppgavens teoretiske grunnlag

1. Det psykososiale miljøet på skolen

I denne delen vil jeg presentere teori om det psykososiale miljøet på skolen. Jeg vil trekke frem skolens ansvar om å fremme et godt psykososialt miljø, faktorer som kan skape et godt psykososialt miljø og teori om inkludering i skolen. I min oppgave operer jeg med en vid forståelse av begrepet psykososialt miljø. Dette innebærer å se på hvilke forhold og tiltak i det psykososiale miljøet på skolen som kan bidra til å forhindre et alvorlig og mer omfattende rusmisbruk blant elever som bruker illegale rusmidler. Jeg anser teori om det psykososiale miljøet som en viktig for å nærme meg et svar på det første forskningsspørsmålet om hvordan informantene forstår begrepet psykososialt miljø i sammenheng med elever som bruker illegale rusmidler og det andre forskningsspørsmålet om hvordan informantene arbeider med det psykososiale miljøet med sikte på å forhindre et videre rusmisbruk.

1.1 Det psykososiale miljøet på skolen.

Skolen har et ansvar for å lære elever mer enn bare fag (Utdanningsdirektoratet, 2011). Som en del av skolens dannede oppgaver, presisert i den generelle delen av læreplanen, skal elevene gjennomgå en sosial og personlig utvikling (Utdanningsdirektoratet, 2006). Målet er å ruste elevene til å møte livets oppgaver og å kunne mestre utfordringer sammen med andre (Utdanningsdirektoratet, 2006). Gilliam (2015) betegner skolen som en siviliserende institusjon der undervisningen har som mål å oppdra elever til å inngå i fellesskap i samfunnet. Gilliam (2015) påpeker at skolen i sitt forsøk på oppdragelse til fellesskap kan elever oppleve at de faller uten utenfor, at de blir oppfattet og oppfatter seg selv som *usiviliserte*. Dette innebærer at lærere må være bevisst på hvordan de møter elever som bruker illegale rusmidler. Dersom lærere anser rusmisbruk blant elever som en negativ egenskap ved individet kan dette føre til at elever som bruker illegale rusmidler anser seg selv som *usiviliserte*. I sitt forsøk på oppdragelse til fellesskapet skal skolen lære elever å håndtere livet med alt det har å by på. I løpet av årene på skolen er det et poeng at elevene skal dannes som menneske, og dette gjøres gjennom flere erfaringer enn det fag kan tilby (Utdanningsdirektoratet, 2006).

Skolens arbeid med å fremme et godt læringsmiljø kan kobles til Opplæringsloven kapittel 9a som handler om elevene sitt skolemiljø (Opplæringsloven, 1998). Skaalvik og Skaalvik (2005) definerer det psykososiale miljøet på skolen som; «det miljøet, den atmosfæren, den sosiale

interaksjonen, de holdningene og den målstrukturen som elevene erfarer eller opplever i skolen» (Skaalvik & Skaalvik, 2005, s. 176). Kapittel 9a i opplæringsloven presiserer at hver enkelt elev har rett til å møte et godt psykososialt og fysisk miljø på skolen. Videre pålegger loven skolen et ansvar for å arbeide kontinuerlig med å sikre et skolemiljø som fremmer elevenes helse, trygghet og læring (Opplæringsloven, 1998). Arbeidet med et godt psykososialt miljø beskrives i Opplæringsloven § 9A-3 (Opplæringsloven, 1998). Loven stadfester at ingen elever skal bli utsatt for krenkende ord eller handlinger som mobbing, vold, rasisme, diskriminering og utestenging. Videre understrekes det i Opplæringsloven § 1-1 at læringsmiljøet er av stor betydning. Her heter det at elevene skal «utvikle kunnskap, dugleik og haldninger for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet» (Opplæringsloven, 1998). Dette innebærer at elevene skal møte et læringsmiljø der de deltar i fellesskap med andre og får utviklet en tro på at de kan mestre sine egne liv (Utdanningsdirektoratet, 2011).

Å arbeide med å utforme et godt psykososialt miljø i skolen er viktig av mange grunner. Et viktig poeng er at atferdsproblemer hos barn og unge er et resultat av interaksjon mellom individ og kontekst. På skolen deltar elevene i et sosialt fellesskap sammen med medelever og lærere. I følge Nordahl, Sørli, Manger og Tveit (2005) vil slike sosiale systemer danne rammer og sette betingelser for hvordan vi handler. Systemteori tar utgangspunkt i atferdens kompleksitet og innebærer å se flere årsaker, faktorer, sammenhenger og mønstre til problematferd (Nordahl et. al, 2005, s. 12). Dette innebærer at vi tilpasser vår atferd til de omgivelsene vi beveger oss i. Aasen, Nordtug, Ertesvåg og Leirvik (2002) påpeker at det er problematferdens frekvens, intensitet, varighet og omfang som fører til at noen elever oppfattes som problematiske (Aasen et.al, 2002, s. 37). Isolert sett vil de fleste handlinger kunne forsvares og selv hos såkalte normale barn vil det eksistere tegn på sosiale og emosjonelle vansker. Aasen et.al (2002) trekker frem et eksempel som illustrer dette; «Det er med andre ord ikke uvanlig å reagere med raseri når ens ønsker ikke blir oppfylt» (Aasen et.al, 2002, s. 36). I et slikt perspektivet der negative handlinger er et uttrykk for motstand mot urettferdig behandling vil såkalt dårlig oppførsel hos elevene kunne ha positive hensikter. Det er først når atferden utvises på en lite hensiktsmessig måte at slik atferd blir oppfattet som avvikende av lærere og medelever i skolen.

Nordin-Hultman (2004) påpeker at barn fremstår på forskjellige måter i ulike situasjoner. I skolen er det en tendens til at vi vektlegger barnas egenskaper og tidligere erfaringer heller enn den pedagogikken vi møter barna med (Nordin-Hultman, 2004, s. 25). Dersom man kun har

oppmerksomheten rettet mot de tilfellene der barnet kommer til kort vil dette skape en oppfattelse av at det er barnet som er problemet og årsaken til atferdsvansker. Skolen bør i større grad bestrebe seg på å vektlegge de situasjonene barna mestrer og ikke plassere barn i situasjoner der de fremstår som avvikende (Nordin-Hultman, 2004, s. 30). I stedet for å definere elever med en enkelt identitet, som for eksempel «bråkmaker», bør vi se relasjoner mellom barn og miljø i et samspill. Von Wright (2000) påpeker at man ikke kan slå seg til ro med en definisjon av hvem eleven er fordi både elever og lærere er i stadig forandring, og svaret på hvem eleven er finnes ikke i selvet mennesket, men i relasjoner mellom mennesker. Von Wright (2000) vektlegger betydningen av å se hvem elever blir i relasjon med andre. Dette åpner for større muligheter for hvem elevene kan bli og endringer i de relasjonelle dimensjonene på skolen kan endre hvordan lærere og elever møter hverandre. En viktig oppgave for lærere blir derfor å spørre seg hvem eleven kan være og deretter legge til rette for at eleven kan bli den beste utgaven av seg selv. I følge Nordin-Hultman (2004) er miljøet viktig for å forstå barnas væremåter og måten barn oppfattes. For å forstå kompleksiteten i atferdsvansker er man nødt til å flytte blikket fra selve eleven til de miljøene eleven møter i skolen. Et viktig poeng er å ikke betrakte barn som enten eller, men se på betingelser for hvordan barn utvikler personligheter i pedagogiske situasjoner (Nordin-Hultman, 2004, s. 35).

Øyvind Kvello (2015) poengterer, slik jeg forstår han, at eksperimentering med og bruk av illegale rusmidler kan sies å være en utagerende og alvorlig form for atferdsvanske hos barn og unge. For å få bukt med et slikt problem er man nødt til å arbeide med både individ og kontekst. Det er derfor viktig å arbeide med det psykososiale miljøet i skolen som ledd i rusforebyggende arbeid. Helsedirektoratet har utformet et støttemateriale med fokus på rusmiddelforebyggende arbeid i skolen. I støttematerialet fremheves et godt læringsmiljø som en del av sentrale elementer for rusforebyggende arbeid (Helsedirektoratet, 2012a). «Med læringsmiljø menes de samlede kulturelle, relasjonelle og fysiske forholdene på skolen som har betydning for elevenes læring, helse og trivsel» (Helsedirektoratet, 2012a, s. 4). Disse miljømessige faktorene i skolen vil kunne påvirke elevene på ulike måter. Et godt læringsmiljø er av stor betydning og bidrar til en positiv læring og utvikling for den enkelte elev. Helsedirektoratet (2012a) påpeker at arbeidet med et godt psykososialt miljø beskytter mot problemutvikling hos barn og unge er det derfor et av de mest effektive forebyggende tiltakene for å utsette eller hindre bruk av rusmidler.

1.2 Avgjørende faktorer for et godt psykososialt miljø.

Læringsmiljøet er knyttet til de miljømessige faktorene som har innflytelse på elevenes skolehverdag. «To sentrale elementer i et godt læringsmiljø er god relasjon mellom lærer og elev og god skole- og klasseledelse» (Helsedirektoratet, 2012a, s. 31). Dette innebærer at lærere er av avgjørende betydning for at det forebyggende arbeidet skal bli vellykket. Kvaliteten på relasjoner mellom lærer og elev henger tett sammen med elevens opplevelse av det psykososiale miljøet på skolen (Utdanningsdirektoratet, 2011). Danielsen (2017) påpeker at positive relasjoner i skolemiljøet vil fremme positiv utvikling hos alle elever, og spesielt for elever som er i en utsatt posisjon. For elever i risikopregede situasjoner vil positive relasjoner fungere som en beskyttende faktor og bidra til at negativ utvikling ikke finner sted (Danielsen, 2017, s. 80). For noen elever kan lærere fremstå som den signifikante andre. Øia (2007) knytter begrepet den signifikante andre til den amerikanske psykologen Georg Herbart Mead. I denne sammenhengen innebærer det at lærere blir en betydningsfull voksenperson for elever. Etablering og vedlikehold av gode relasjoner er lærerens ansvar og skjer gjennom elevens opplevelse av kommunikasjon og å bli sett og hørt. Schibbye (2009) påpeker at tillit, interesse for elevene, ros, støtte og anerkjennelse er viktige faktorer for å skape gode relasjoner til elevene. Skaalvik og Skaalvik (2005) fremhever de sosiale relasjonene i skolen som avgjørende for elevens følelse av trygghet, trivsel og følelse av tilhørighet i miljøet på skolen.

Begrepet klasseledelse handler om lærerens evne til å skape et positivt klima, etablere arbeidsro og motivere til arbeidsinnsats (Utdanningsdirektoratet, 2011). God klasseledelse skapes ved at læreren opptrer som en trygg voksenperson, skaper gode relasjoner til elevene, har klare forventninger og oppnår tillit og respekt (Utdanningsdirektoratet, 2011). De tradisjonelle perspektivene på klasseledelse knytter begrepet opp mot disiplin, bruk av regler, tydelige forventninger til elevene, håndtering av bråk og uro og læreren som en tydelig voksenperson. Øksnes og Sundsdal (2014) problematiserer denne tenkningen ved å trekke inn skolens målsetting om å fremme demokrati, som presisert i opplæringsloven § 1-1 (opplæringsloven, 1998). De forstår elevers uro og brudd på klassens regler som et sunnhetstegn som kan forstås som et uttrykk for en demokratisk praksis (Øksnes & Sundsdal, 2014, s. 251). I en demokratisk skole bør elever ha lov til å være uenig, ombestemme seg og ha reel medvirkning. I et klasseledelsesperspektiv vil slike forstyrrelser betraktes som noe negativt, men slik uenighet kan betraktes som noe produktivt og legitimt fra elevenes ståsted (Øksnes & Sundsdal, 2014, s. 257). I et demokratisk klasserom er det nødvendig at elev og lærere har et gjensidig forhold der

elever får reelle påvirkningsmuligheter, gis mulighet til å uttrykke sine meninger og der det er åpenhet for uenighet (Øksnes & Sundsdal, 2014).

Løvlie (2011) trekker frem takt, en form for dømmekraft, hos lærere som en viktig faktor i god klasseledelse. Dette defineres som en personlig egenskap som innebærer evnen til å være lydhør overfor andre mennesker og ha følsomhet i måten man takler sosiale situasjoner (Løvlie, 2011, s. 51). I forbindelse med bruk og håndheving av regler er takt nødvendig for å forstå hvordan disse reglene skal brukes i klassen. I klasseromssituasjoner kan utøvelse av takt innebære et oppbrudd fra regler, vaner og etablerte praksiser (Løvlie, 2011, s. 59). Dette innebærer at læreren opptrer i henhold til situasjoner som oppstår. Biesta (2014) underbygger dette ved å legge vekt på lærerens dømmekraft som en vesentlig faktor i nye og uforutsigbare situasjoner. Biesta (2014) opererer med begrepet virtuositet som en form for dømmekraft hos lærere og poengterer at dette er viktig for å avveie det faktum at det man vinner i en dimensjon kan innebære tap i en annen dimensjon. Derfor må lærere ved bruk av virtuositet kontinuerlig vurdere hva som er riktig for elevene.

1.3 Inkludering.

Bruk av illegale rusmidler kan føre til at eleven det gjelder blir utstøtt fra fellesskapet. Alle elever har rett til å være inkludert i fellesskapet på skolen. Dette kommer fram i Opplæringsloven § 8-1 der det poengteres at alle elever har rett på å gå på den skolen i nærmiljøet som de sokner til. Videre sier Opplæringsloven § 8-2 at alle elever skal deles inn i klasser eller basisgrupper som ivaretar elevenes behov for sosial tilhørighet (Opplæringsloven, 1998). Begrepet marginalisering betegner elever som ikke føler tilhørighet på skolen. Den marginaliserte eleven er mer eller mindre støtt ut fra skolen som arena og søker seg derfor mot samfunnets ytterkant (Øia, 2013; Helland & Øia, 2000). Tilhørighet kan sies å være en grunnleggende forutsetning for at elevene skal ha en god opplevelse av læringsmiljøet (Utdanningsdirektoratet, 2011). Dette betyr at skolen skal strebe for å få elever til å føle seg verdsatt og inkludert som en del av miljøet på skolen. Løhre (2018) fremhever skoletilhørighet som svært gunstig for elevene, både når det gjelder akademisk fremgang, bedre helse, positiv utvikling og beskytter samtidig mot atferd som kan gi negative konsekvenser. I denne oppgaven vil atferd som kan gi negative konsekvenser være knyttet til elevers bruk av illegale rusmidler. Skoletilhørighet er i Løhre (2018, s. 107) definert som: «the belief by students that adults in school care about their learning as well as them as individuals». Denne definisjonen innebærer

at lærere bryr seg om elevers faglige læring samtidig som de gir uttrykk for at de har omsorg for elevene.

Elever som avviker fra normalen, slik som for eksempel elever som ruser seg, kan ha vanskelig med å bli inkludert i elevgruppa. Dette kan begrunnes med; «Det atferdsproblemer i ulike sosiale og kulturelle fellesskap har til felles, er at atferden bryter med allment aksepterte normer og verdier, og hemmer eller ødelegger for fellesskapet og den samhandlingen som foregår der» (Nordahl et.al, 2005, s. 19). Å bruke illegale rusmidler kan føre til stigmatisering. Dette henger i stor grad sammen med omgivelsenes syn på bruk av illegale rusmidler. Begrepet stigmatisering brukes som et negativt sosialt kjennetegn på individer (Øia, 2013, s. 37). Slik kategorisering kan få store konsekvenser for hvilken identitet elever utvikler i skolen. Dersom lærer og medelever anser deg som problematisk vil du mest sannsynlig internalisere disse forestillingene om deg selv (Gilliam, 2015). Videre påpeker Gilliam (2015) at barns erfaringer i skolen har betydning for konstruksjoner av sosiale kategorier og at barn benytter seg av disse for å definere og forstå seg selv og andre. Øksnes & Sundsdal (2014) påpeker at elever bør få mulighet til å skape seg nye identiteter i pedagogiske sammenhenger. I en demokratisk klasse bør elever få lov til å gjøre ting på andre måter enn det læreren har forventninger om, bygget på forestillinger om hvilken atferd som er riktig til enhver tid i ulike situasjoner, og på samme tid få oppleve å tilhøre fellesskapet i klassen (Øksnes & Sundsdal, 2014, s. 258).

Proessen mot stigmatisering starter ofte med at eleven oppfører seg på en måte som anses som uakseptabel av de andre i miljøet. Dette vil føre til at omgivelsene oppfatter eleven som en avviker, der konsekvensen ofte er utestenging (Øia, 2013). I Beckers bok om studier knyttet til bruk av illegal rusmidler fra 1963 defineres et avvik slik; «the simplest view of deviance is essentially statistical, defining as deviant anything that varies too widely from the average» (Becker, 1963, s. 4). Denne sosiologiske definisjonen definerer et avvik som brudd på en avtalt regel. I følge Becker (1963) vil elever som bryter regler, slik som regel om en rusfri skole, bli sett på som en spesiell person og regnes dermed som en utenforstående. Videre kan stigmatisering fungere som en slags selvoppfyllende profeti (Øia, 2013, s. 38). Når en elev blir klassifisert som en avviker vil dette kunne føre til at eleven identifiserer seg med denne forståelsen og handler deretter. Aasen et.al (2005) underbygger denne antagelsen når han definerer avvik som en sosial rolle som man har fått tilskrevet av andre og deretter internalisert i form av både tanker og handlinger (Aasen et.al, 2005, s. 116). Dette fører til både den enkelte og omgivelsene får bekreftet annerledesheten. Det er dette Becker (1963) definerer som

stemplingsteori. Utgangspunktet for teorien er hvordan sosiale normer definerer noen handlinger som riktig og andre som gale (Aasen et. al, 2005). Dette betyr at et avvik avhenger av den sosiale konteksten og hvem som stemples som en avviker vil være definert av omgivelsene. Et avvik blir derfor en konsekvens av hvordan andre reagerer på en persons handlinger.

Det er viktig å fremstå som sosial attraktiv i miljø man ferdes i, slik som på skolen. Derfor kan det å ikke mestre det sosiale spillet og bli stå utenfor fellesskapet ha store konsekvenser. Selv om man ikke lykkes sosialt i skolen har alle behov for gode relasjoner. I følge Nordahl et.al (2005) vurderer barn og unge vennsksapsrelasjoner med jevnaldrende som svært vesentlig. Dette kan forklare hvorfor barn og unge med ulike problemer, slik som for eksempel rusmisbruk, søker seg til hverandre. Slike vennskap kan ha negativ innflytelse og føre til utvikling av mer alvorlige problemer. Øia (2013) påpeker videre hvordan avvikende atferd forsterkes gjennom tilhørighet i en avvikende gruppe; «Normene, grensene og standardene for hva som er akseptable handlinger, forskyver seg eller omtolkes. Det utvikles subkulturelle verdier, holdninger og referanserammer» (Øia, 2013, s. 29). Dette omtaler sosiologene Sveinung Sandberg og Willy Pedersen (2006) som gatekapital spesifikt knyttet til bruk av illegale rusmidler. Kapitalen på gata er feltspesifikk, kan ikke overføres til andre sosiale felt og vil i skolen virke stigmatiserende. Gatekapital defineres som kunnskap, kompetanse, ferdigheter og egenskaper som tillegges verdi i gatekulturen (Sandberg & Pedersen, 2006, s. 83). Ved å besitte gatekapital får enkeltpersoner høy status i gatekulturen og gata vil fremstå som en arena der de lykkes. I miljøet på gata anser guttene som Sandberg og Pedersen (2006) har intervjuet seg selv som gangstere. Dette henger tett sammen med Beckers (1963) teori om hva som defineres som avvik avhenger av hvilken gruppe man befinner seg i. I miljøet på gata vil ikke bruk av illegale rusmidler fremstå som et avvik. På gata var det å være gangster høy status, det var en rolle guttene selv valgt å gå inn i og det førte til et fellesskap mellom gangsterne (Sandberg & Pedersen, 2006). I andre situasjoner fremstilte guttene seg selv som et offer, spesielt i møte med hjelpeapparatet. På samme måte som guttene må være tøffe gangstere for å overleve på gata, må de fremstille seg selv som sårbare offer for å hjelp av det offentlige (Sanberg & Pedersen, 2006, s. 239). Selv om slike asosiale miljøer og rollen som gangster oppleves som negativt for utenforstående kan de for eleven det gjelder skape tilhørighet, aksept, opplevelse av mestring og følelse av egenverdi (Øia, 2013, s. 30). Dette er viktige faktorer for å forstå hvorfor noen ungdommer søker til en avvikende subkultur langt vekk fra hjem og skole. For å unngå at elever søker seg til andre miljøer er det nødvendig å etablere positive vennsksapsrelasjoner og et godt psykososialt sosialt miljø som gjør skolen til et godt sted å være.

2. Om rus og bruk av illegale rusmidler

I dette avsnittet vil jeg presentere teori om hva rus er og menneskers bruk av ulike rusmidler. Jeg vil gjøre rede for inndeling av ulike rusmidler, hvordan rusmidler påvirker mennesker, misbruk og avhengighet, hvorfor bruk av illegale rusmidler er problematisk, begrunnelser for bruk av rusmidler og statistikk knyttet til ungdommers bruk av illegale rusmidler. I forbindelse med de tre forskningsspørsmålene som søker svar på hvordan man kan forhindre rusmisbruk blant elever som allerede bruker illegale rusmidler anser jeg teori om rusmidler og bruk av disse som relevant. Denne teorien kan brukes til å forstå hvorfor ungdom bruker illegale rusmidler og hvorfor skolen bør forsøke å forebygge dette. Når målet er å forhindre et alvorlig rusmisbruk kan det være nyttig å ha kunnskap om hva rus er og ulike rusmidler.

2.1 Hva er rusmidler?

I følge rusforskeren Levinthal (2008) er rusmidler kjemiske stoffer som når det tas opp på en eller annen måte forandrer strukturer eller funksjoner i kroppen på en eller annen måte når de tas opp i kroppen. Det finnes ulike typer rusmidler, både lovlige og ulovlige. Koffein er for eksempel lovlig, mens hasj er et eksempel på et illegalt rusmiddel. Felles for de alle er at de gir en opplevelse av rus. «Det finnes en rekke kjemiske stoffer som på forskjellige måter kan påvirke sanseopplevelser, stemningsleie eller føre til andre psykiske endringer» (Hauge, 2009, s. 13). Den første gruppen rusmidler er lovlige og mange av disse stoffene er derfor lett tilgjengelig. På apoteket kan man få tak i ulike typer medikamenter, på vinmonopolet får man kjøpt alkohol, man kan gå ut i naturen for å plukke fleinsopp og på matbutikken kan man kjøpe muskatnøtt og lim (Hauge, 2009). Alt dette er eksempler på lovlige rusmidler som kan misbrukes og muligens føre til negative konsekvenser.

Den andre gruppen rusmidler er ulovlig og derfor blir kjøp, salg og bruk av slike stoffer straffet etter norsk lov. Eksempler på illegale rusmidler er cannabis, heroin, kokain, amfetamin og LSD (Hauge, 2009). Dette innebærer i følge St.meld.30 *Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk* (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012) at all tilvirkning, besittelse, overdragelse og bruk av illegale rusmidler er forbudt. Lov om legemidler (1992) regulerer bruk og besittelse av mindre kvanta narkotika til eget bruk. Når det gjelder besittelse, kjøp, salg og smugling er det Straffeloven (Lov om straff, 2005) som brukes. I følge St.meld.30 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012) er denne forbudslinjen svært viktig for å signalisere at bruk av rusmidler kan medføre

betydelig skade, både for den det gjelder, for pårørende og for samfunnet. I 2017 uttrykte ett flertall i stortinget enighet om en merknad i budsjettinnstillingen angående avkriminalisering av narkotika. Partiene Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti og Venstre er alle for at bruk av narkotika ikke lenger skal straffes, men behandles (Helljesen, Randen, Thommesen & Flaarønning, 2017). Et flertall betyr at stortinget har uttrykk sin vilje og det vil nå være opp til regjeringen hvordan dette skal følges opp og hvorvidt det vil komme eventuelle endringer i lovverket (Helljesen et.al, 2017). Dette vil altså medføre at ansvaret for samfunnets oppfølging for bruk og besittelse av illegale rusmidler til eget bruk skal overføres fra justissektoren til helsetjenesten (Johnsen, 2017).

2.2 Misbruk og avhengighet.

Misbruk og avhengighet er i følge Lund og Brettville-Jensen (2010) ikke det samme selv om begrepene ofte brukes om hverandre. Misbruk er knyttet til legalitet, skader og problemer knyttet til bruken, den kulturelle statusen rusmiddelet har, forbruksnivået, negative konsekvenser og hvilken effekt man oppnår ved å ruse seg. Misbruk handler for det første om sosiale forhold slik som om rusmidlet er lovlig eller illegalt. Dette kan føre til at det som ses på som rusmisbruk ofte er avhengig av det aktuelle rusmidlet sin posisjon i samfunnet. Det vil for eksempel være større aksept for bruk og mengde av alkohol enn det er for illegale rusmidler. For det andre er misbruk er en skadelig bruk av ulike rusmidler som kan forekomme i isolerte situasjoner eller som en overdreven bruk over en lengre tidsperiode. Misbruk av ulike rusmidler kan ofte føre til avhengighet. Dette henger sammen med at mange misbrukere har et avhengighetsproblem, som igjen kan være en årsak til at man misbruker de rusmidlene man er avhengig av. (Lund & Bretteville-Jensen, 2010).

Å være avhengig av noe er en fysisk, eventuelt mental, tilstand hos brukeren. (Lund & Brettville-Jensen, 2010). «Avhengighet oppstår og defineres diagnostisk når en rekke atferdsmessige, kognitive og fysiologiske fenomener utvikler seg etter gjentatt bruk av rusmidler» (St.meld.30, Helse- og omsorgsdepartementet, 2012, s.16). Avhengighet utvikles ved at bruker har et sterkt ønske om å bruke rusmidler, en har vansker med å kontrollere bruken eller man opprettholder bruk til tross for negative konsekvenser. Rise (2010) forklarer at veien inn i avhengighet skjer ved en rekke beslutninger der negative konsekvenser overses, eller ikke oppdages før det er for sent. Videre kan avhengighet forstås som mangel på selvregulering. At en person begynner å bruke rusmidler, opprettholder bruken over tid og ikke klarer å slutte kan forklares med mangel på viljestyrke (Rise, 2010).

2.3 Når blir bruk av rusmidler et problem?

Levinthal (2008) deler inn bruk av ulike rusmidler i kategorier. Den første kategorien kalles *instrumentell bruk (instrumental use)*. En slik bruk refererer til å benytte seg av et rusmiddel med en annen hensikt enn å bli ruset. Det innebærer at en person bruker et rusmiddel med et spesifikt og sosialt akseptabelt mål. Dette kan for eksempel være å bruke smertestillende for å motvirke hodepine eller ta sovepiller mot søvnløshet. Den andre kategorien kalles *rekreasjonsbruk (recreational use)* og refererer til personer som bruker rusmidler for å bli ruset eller oppnå en behagelig effekt. Her er selve effekten av rusmidlet målet. Dette kan være å nyte et par glass vin til maten for å oppnå effekten av alkohol.

Skretting, Vedøy, Lund og Bye (2016) sin inndeling av brukere av illegale rusmidler er basert på hvor hyppig og risikofylt bruken er. *Eksperimentbrukere* er personer som bruker narkotika en eller få ganger. Videre benyttes begrepet *rekreasjonsbrukere* om personer som ikke slutter etter å ha vært gjennom eksperimenteringsfasen, men som klarer å begrense bruken. Dette kan for eksempel være å innta illegale rusmidler i helger. *Høyrisiko brukere av narkotika* klarer ikke å begrense inntaket av illegale rusmidler. Begrepet høyrisiko brukere skal fatte stadig tilbakevendende bruk av ulike rusmidler som forårsaker negative konsekvenser og skade for personen. (Skretting, et.al, 2016). Dette stemmer overens med Levinthal (2008) sin definisjon av *narkotikamisbruk (drug abuse)*. Med narkotikamisbruk menes det en oppførsel som resulterer i noen form for fysisk, psykisk eller sosial svekkelse. I følge St.meld.30 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012) vil et økt bruk av rusmidler øke risikoen for sykdom, fysiske og psykiske helseplager, skader, sosiale og økonomiske problemer.

2.4 Bruk av illegale rusmidler blant ungdom.

Vi vet at mange nordmenn har prøvd hasj, men det er bare et fåtall i Norge som kan betraktes som narkomane. Mange ungdommer har prøvd ett eller flere rusmidler i løpet av livet. De fleste nøyer seg med å eksperimentere, kanskje bruke rusmidler en gang i blant, men de færreste forblir tunge brukere over tid (Fekjær, 2008). Blant dem som bruker ulovlige rusmidler er det i følge den norske rusforskeren Hans Olav Fekjær (2008) en karakteristisk rekkefølge som kalles en *trappetrinnsmodell*. Først alkohol og røyk, deretter hasj, sentralstimulerende stoffer slik som for eksempel ecstasy og til slutt eventuelt heroin. I følge den norske atferdsforskeren Per Holth (2010) er det påvist at tidlig bruk av hasj henger sammen med senere bruk av sterkere stoffer.

«Selv om det er et mindretall av dem som prøver hasj, som senere misbruker sterkere stoffer, har nesten alle som prøver sterkere stoffer prøvd hasj først» (Holth, 2010, s. 231). En kan tenke seg at hasj kan fungere som en inngang til sterkere illegale rusmidler. Det finnes ulike forståelser man kan legge til grunn for en slik påstand. Det kan komme av at den som bruker hasj møter et tyngre rusmiljø både i forbindelse med kjøp og bruk. I seg selv kan bruk av hasj som rusmiddel bidra til å bryte hemninger eller det kan øke lysten til å prøve sterkere rusmidler. I tillegg er det naturlig å vurdere om det kan skyldes at bruk av hasj og andre rusmidler kan ha felles årsaker eller en felles funksjon. (Holth, 2010).

The European School Project Survey on Alcohol and Other Drugs, ESPAD om alkohol og andre rusmidler kartlegger forbruket blant europeisk ungdom i alderen 15-16 år. Tallene som blir presentert nedenfor er hentet fra Skretting et.al (2016) sin oppsummering av den europeiske skoleundersøkelsen. I undersøkelsen kommer norsk ungdom godt ut sammenlignet med de fleste land i Europa ved at de ligger gjennomsnittlig lavt når det gjelder bruk av ulike rusmidler (Skretting et.al, 2016). Blant ungdom i Norge og resten av verden er cannabis det mest utbredte rusmiddelet. Norge befinner seg helt i det nedre sjiktet sammenlignet med andre land når det kommer til bruk av cannabis som er en samlebetegnelse for hasj og marihuana. I Frankrike som ligger på den nest øverste plasseringen svarer 31 prosent at de har brukt cannabis, i motsetning til Norge der kun 7 prosent svarer positivt (Skretting et.al, 2016). Når det kommer til andre ulovlige rusmidler er det gjennomgående i alle undersøkelsesårene 1 prosent av norske ungdommer som svarer at de har forsøkt andre narkotiske stoffer enn cannabis. Den lave andelen norske ungdommer som bruker illegale rusmidler kan knyttes opp mot hvorfor rusmisbruk anses som et avvik av majoriteten (Becker, 1963). Elever som bruker illegale rusmidler vil helt klart være i mindretall på skolen. Når det er få elever som bruker illegale rusmidler vil dette øke faren for stigmatisering (Øia, 2013).

Slik det kommer fram i statistikken er ikke bruk av illegale rusmidler et utbredt problem blant ungdom i Norge (Skretting et.al, 2016). I følge Fekjær (2008) er det ikke tilfeldig hvem som blir narkomane. Han hevder at mange stoffmisbrukere har store problemer allerede før de blir narkomane. Det er en tendens til at problemer ikke oppstår ved bruk av ulovlige rusmidler, men forverres når en havner på kant med resten av samfunnet (Fekjær, 2008). I skolen kan bruk av illegale rusmidler forverres dersom elever har store vansker med å finne seg til rette. Det er flere risikofaktorer som har vist seg å henge sammen med et senere bruk av rusmidler. Blant de viktigste er lærevansker, atferdsvansker i skolen, rusproblematikk i hjemmet, samlivsbrudd

mellom foreldre, seksuelle overgrep, fysisk avstraffelse, mobbing og innblanding fra barnevernet (Schultz, 1998; Holth, 2010). Dette tyder på at rus ikke rammer tilfeldige. Hver for seg innebærer disse faktorene liten risiko, men når flere risikofaktorer opptrer samtidig samvarierer dette med senere rusmisbruk (Holth, 2010).

Den norske professoren i sosiologi Willy Pedersen (2006) trekker frem behovet for spenning som en årsak til at ungdom bruker illegale rusmidler. Marvin Zuckermann (1979) referert i Pedersen (2006) omtaler mennesker som jakter på spenning som *sensation seekers*. Begrepet defineres som; «Sensation seekers er et personlighetstrekk definert av behovet for varierte, nye og komplekse sanseinntrykk og erfaringer og av villigheten til å ta fysisk og sosial risiko for å oppnå slike opplevelser» (Pedersen, 2006, s. 170). Det finnes ulike typer spenning man kan jakte på og *sosial spenningsøking* er spesielt knyttet til eksperimentell bruk av illegale rusmidler og alvorlig rusmisbruk (Pedersen, 2006). Ungdom som har trekk som *sensation seekers* har en høyere genetisk sårbarhet for å utvikle rusproblemer. Dette begrunnes med; «Ungdommer med høye skårer på sensation seekers debuterer tidligere enn andre og utvikler raskt et høyere forbruk» (Pedersen, 2006, s. 176). Mye tyder på at behovet for spenning kan tilfredsstilles på andre måter enn å bruke illegale rusmidler (Pedersen, 2006). Dersom spenningsopplevelser som rusen gir kan erstattes med andre typer spenning har dette store konsekvenser for hvordan man arbeider med å forebygge rusmisbruk.

3. Forebyggingsperspektivet

I den kommende delen vil jeg presentere teori om forebygging. Jeg vil forsøke å belyse hvorfor dette er viktige begrep ved å vise hvordan jeg vil benytte meg av de i min oppgave. Jeg vil trekke frem teori om hva forebygging er, risiko-og beskyttelsesfaktorer som kan være nyttige begrepet i rusforebyggende arbeid, hvordan skolen kan arbeide forebyggende og hvordan skolen arbeider rusforebyggende i dag.

3.1 Generelt om forebygging.

Forebygging er et stort begrep og hva man legger i begrepet kan variere. Det er forskjellige måter å forstå forebygging og det finnes ulike måter å kategorisere forebygging. Innholdet i begrepet forebygging vil variere etter hvilken tradisjon og tenkning som danner grunnlaget for det forebyggende arbeidet (Schancke, 2005). Det er to sentrale mål når en jobber med forebyggende arbeid. Det ene er å fremme positiv utvikling og ved hjelp av dette begrense eller

eliminere negativ utvikling. «Forebygging kan derfor betraktes både som en inngripen i negative utviklingstendenser, og som et kontinuerlig beredskap mot en negativ utvikling/ støtte til positiv utvikling» (Gravrok, Schancke, Andreassen & Domben, 2006). I følge Befring (2012) omfatter forebygging både tiltak for å beskytte barn og ungdom mot forhold som kan medføre, vedlikeholde og forsterke problemutvikling og tiltak som kan bidra til å fremme barn og unges personlige kompetanse til å beskytte seg selv (Befring, 2012, s. 129).

I denne oppgaven vil mitt fokus være hvordan en kan arbeide forebyggende når skaden allerede har skjedd, når ungdom har utviklet bruk av illegale rusmidler, og hvordan man kan forhindre et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk. Dette bygger på antakelsen om at det ikke vil være mulig å forebygge en hver bruk av illegale rusmidler blant ungdom selv om dette er en intensjon i skolen. I dagens skole arbeides det med hvordan man skal forhindre at elever begynner å bruke illegale rusmidler. Fokuset i skolen er i den forbindelse rettet mot holdningskampanjer som et ledd i tidlig innsats for å komme en uheldig utvikling i forkjøpet. Tidlig innsats i denne sammenhengen vil være å jobbe forebyggende for å forhindre at elever begynner å bruke illegale rusmidler. Dette innebærer generelle tiltak som er rettet mot alle elever som et ledd i det rusforebyggende arbeidet i skolen. Helland og Øia (2000) påpeker at forebygging bør foregå som en kontinuerlig prosess. De hevder at det bør utvikles strategier hvor det settes inn varige tiltak med jevn støtte til ungdom i risiko, og ikke som et enkelt forsøkt på å fikse problemer først når problemer først oppstår (Helland & Øia, 2000, s. 79). Jeg ønsker å vektlegge hvordan skolen arbeider når de oppdager eller får kunnskap om at elever allerede bruker illegale rusmidler og hvordan man da kan forhindre et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk. Forebygging av bruk av illegale rusmidler er viktig før det skjer, men innsatsen som gjøres etter at det likevel har skjedd anser jeg også som viktig. Denne oppgaven er et forsøk på å belyse hvordan skolen kan arbeide for å forhindre at elever i risikosituasjoner utvikler et rusmisbruk.

Forebyggende arbeid kan foregå på ulike innsatsnivå og er basert på personens behov, risikonivå og hvilken fase problemutvikling er i. Primær forebygging innebærer generelle tiltak rettet mot hele befolkningen eller mot avgrensede grupper, slik som for eksempel skoler, som ikke er definert ut fra en risikovurdering (Befring, 2012). Slike tiltak kan forstås som en innsats for å støtte mennesker i å motvirke at problemer oppstår. Den andre kategorien sekundær forebygging er rettet mot mennesker der det foreligger en risiko for å utvikle problemer og der en ser indikasjoner på at en uheldig utvikling er i gang (Befring, 2012). Slike tiltak har som mål er å begrense varigheten og omfanget av problemer samt å redusere ytterligere konsekvenser

(Arnesen & Sørli, 2010; Befring, 2012). I denne oppgaven vil jeg bevege meg mellom de forskjellige perspektivene primær forebygging og sekundær forebygging. Jeg vil ha fokus på hvordan man kan arbeide primær forebyggende i situasjoner der målet er å forhindre rusmisbruk blant bestemte elever, noe som kan betegnes som sekundær forebygging. I denne oppgaven vil jeg vise viktigheten av å jobbe primær forebyggende for å forhindre videre bruk av illegale rusmidler blant elever ved å jobbe med det psykososiale miljøet på skolen. Jeg vil undersøke om det er forhold i skolen som kan forhindre at et rusmisbruk eskalerer og vise at problemer kan skapes eller forverre seg som en følge av omgivelsene rundt eleven. Oppsummerende vil jeg påpeke at fokuset i denne oppgaven rettes mot det psykososiale miljøet på skolen og hvordan dette kan forebygge rusmisbruk blant elever som allerede bruker illegale rusmidler.

3.2 Risiko- og beskyttelsesfaktorer.

I forbindelse med det rusforebyggende arbeidet er det en fordel å ha kunnskap om risiko- og beskyttelsesfaktorer og ved hjelp av dette forsøke å redusere risiko for elever som har problemer med bruk av rusmidler. (Helsedirektoratet, 2012a). Med tanke på at forebygging i denne oppgaven tar sikte på å forhindre eller begrense rusmisbruk blant ungdom bør dette innebære tiltak for å redusere innflytelsen av risikofaktorer og iverksette beskyttelsesfaktorer. I denne oppgaven vil jeg se risikofaktorer som en mulig medvirkende årsak til bruk av illegale rusmidler blant elever og dette vil være nyttig når en skal forsøke å forebygge rusmisbruk. Når dette er sagt vil jeg påpeke at barn og unge med høy grad av risikofaktorer i livet sitt ikke er dømt til å bli rusmisbrukere. Et for stort fokus på risikofaktorer kan føre til at man kun ser elever på bakgrunn av disse. Dette kan skape et negativt menneskesyn der man ser mennesker i en isolert setting. Nordin-Hultman (2004) påpeker at man er nødt til å se hvem eleven blir i relasjon til andre mennesker. Dette innebærer å se elevens bruk av illegale rusmidler i sammenheng med miljøet de omgir seg med. Det psykososiale miljøet kan derfor i noen grad føre til at et rusmisbruk skapes eller utvikler seg. Risikofaktorer ses ikke som eneste årsak til bruk av illegale rusmidler da dette ses i sammenheng med elevens bakgrunn, tilbøyelighet for bruk av illegale rusmidler, mangel på prososiale relasjoner, omgivelser og miljøet rundt eleven.

Befring (2012) definerer risikofaktorer som forhold og faktorer som kan gi impulser til utvikling av problemer og som øker sannsynligheten for en utvikling med negativt utfall. I alle barn og unges liv finnes det slike faktorer som skaper, utløser og vedlikeholder problemer. Risikofaktorene kan være medfødte, erfarte eller tillærte (Ogden, 2015, s. 49). For å lykkes med

det forebyggende arbeidet kreves en systematisk innsats for å demme opp for risiko som eksisterer i barn og unges liv, i familie og skole (Befring, 2012). Individuelle risikofaktorer eksisterer i barnet. Dette er for eksempel vanskelig temperament, manglende selvregulering, utrygg tilknytning, lav sosial kompetanse og impulsivitet. Risikofaktorer i barnets familie kan for eksempel være omsorgssvikt, voldelige oppdragelsesmetoder, manglende grensesetting, konflikt mellom foreldre og manglende stabilitet. Familien bidrar i stor grad til å forsterke, dempe eller nøytralisere andre risikofaktorer og kan på denne måten fungere som et filter for andre miljøpåvirkninger (Ogden, 2015, s. 50). Samtidig er risikofaktorer innad i familien en større belastning for barnet enn negative påvirkninger utenfra. I skolen eksisterer det mange risikofaktorer. For elever som utsettes for mange risikofaktorer kan skolens positive eller negative bidrag være avgjørende for videre utvikling (Ogden, 2015). Dette er blant annet å mislykkes faglig, mobbing, skulk, mangel på regler og struktur, vanskelig lærer-elev relasjon og avvisning fra medelever. (Befring, 2012; Ogden, 2015).

«Tradisjonelt sett har forebygging tatt sikte på beskyttelse ved å motvirke at skader eller uønskede tilstander oppstår eller får betingelser for utbredelse» (Befring, 2012, s. 137). En måte å arbeide forebyggende i et beskyttende perspektiv vil være å utvikle barn og unges motstandsdyktighet i møte med risikofaktorer (Befring, 2012). Målet er å sette den enkelte i stand til å ta vare på seg selv, takle motgang og møte risikofaktorer på en egnet måte. Videre kan en arbeide forebyggende i et beskyttende perspektiv ved å utvikle barn og unges beskyttende faktorer. «Beskyttende faktorer handler om kjennetegn ved barn, ungdom og deres miljø som motvirker eller nøytraliserer den negative effekten av risikofaktorer» (Ogden, 2015, s. 52). Individuelle beskyttende faktorer er for eksempel sosial kompetanse, høy intelligens, trygg tilknytning og gode problemløsningsferdigheter. Beskyttende faktorer innad i familien er blant annet omsorgsfulle foreldre, gode familierelasjoner og tilsyn. I skolen eksisterer det i likhet med risikofaktorer en del beskyttende faktorer. Prososiale medelever, positivt skoleklima og opplevelse av tilhørighet er eksempler på dette. (Befring, 2012; Ogden, 2015).

3.3 Rusforebyggende arbeid i skolen.

I dette avsnittet vil jeg vise hvordan skolen tradisjonelt sett arbeider rusforebyggende. Det argumenteres for at skolen er en sentral arena for å arbeide rusforebyggende (Helsedirektoratet, 2012a). Dette begrunnes med at skolen har tilgang til alle barn og unge, tiltak kan gjennomføres innenfor barnets egnet rammer og en kan arbeide forebyggende uten å skille ut risikoutsatte elever (Helsedirektoratet, 2012a). Det rusforebyggende arbeidet i skolen er i stor grad rettet mot

alle elever og kan derfor sies å være primærforebyggende. Målet er å forhindre at elever begynner å bruke illegale rusmidler. For elever som allerede har utviklet et forhold til illegale rusmidler kan det rusforebyggende arbeidet i skolen være med på å forhindre et alvorlig og mer omfattende rusmisbruk. Det kan derfor være greit å ha kjennskap til skolens arbeidsmetoder rettet mot å forebygge rusmisbruk blant elever. I tillegg til å fremme skolefaglig læring hos elevene skal skolen fremme god helse og positiv utvikling. Dette kommer frem i Oppføringsloven § 9 A-2 der det poengteres at alle elever har rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring (Oppføringsloven, 1998).

Alle elever vil på et tidspunkt i livet bli eksponert for rusmidler og må dermed ta stilling til om de vil prøve eller ikke. I skolen kan felles regler for bruk av rusmidler og begrensninger i forbindelse med aktiviteter i regi av skolen være eksempler på tilbudsreducerende tiltak (Helland & Øia, 2000). Med etterspørselsreducerende tiltak ønsker å begrense etterspørsel av rusmidler (Helland & Øia, 2000). Dette omfatter informasjonsbaserte tiltak som setter fokus på kunnskap om og skadevirkninger av rusmidler. Det er denne tradisjonen med holdningsskampanjer som i stor grad har eksistert i skolen. Etterspørselsreducerende tiltak kan for eksempel bidra med å utvikle kunnskaper og evne til å tenke kritisk om bruk av rusmidler, og styrke ferdigheter til å stå imot press (Helsedirektoratet, 2012a, s. 9). For å forebygge rusmisbruk blant ungdom trengs det i følge Holth (2010) kunnskap om bruk av rusmidler, om konsekvenser av rusmiddelbruk og om hvordan man skal iverksette tiltak. Dette er tanker som kan videreføres til skolen. For lærere og andre ansatte i skolen vil det være en fordel å sitte inne med slik kunnskap når en arbeider for å forhindre et omfattende rusmisbruk blant elever.

4. Samarbeid internt på skolen, med foresatte og mellom ulike instanser

I dette avsnittet vil jeg presentere teori om samarbeid for å belyse det tredje forskningsspørsmålet om hvordan ulike instanser arbeider med hverandre når det gjelder arbeidet med det psykososiale miljøet for å forhindre at ungdom videreutvikler et rusmisbruk. Jeg vil gjøre rede for teori om hva et samarbeid består i og hvordan man samarbeider innad i og på tvers av instanser. I løpet av denne studien ble samarbeidet mellom skole og hjem fremhevet som et viktig element i det rusforebyggende arbeidet, og det vil derfor bli presentert teori knyttet til dette. I denne oppgaven har jeg kartlagt samarbeidet mellom skole, PPT og ungdomsavdelingen

i kommunen. Det må påpekes at det er andre instanser som kan være aktuelle i sammenheng med skolens rusforebyggende arbeid.

4.1 Samarbeid intern på skolen.

Mange utfordringer kan løses gjennom samarbeid innad i kollegagruppen på skolen (Nordahl et.al, 2005). I møtet med ungdommer som bruker illegale rusmidler blir læreren utfordret, både når det kommer til kompetanse og personlig egenhet. Derfor er det svært viktig at det legges til rette for samarbeid mellom ansatte på skolen slik at læreren kan søke støtte og veiledning hos kollegaer. I følge Nordahl et.al (2005) vil et slik samarbeid øke skolens mulighet til å gi elever tilpasset opplæring, en inkluderende skole, skape et godt grunnlag for utarbeiding av tiltak som skal virke forebyggende. Et eksempel på internt samarbeid innad i skoleverket er såkalt flerfaglig team. Nordahl et.al (2005) snakker om at dette samarbeidet konkret kan handle om tilrettelegging og gjennomføring av det daglige opplæringstilbudet til ungdommer.

4.2 Samarbeid med hjemmet.

I følge Helsedirektoratet (2012a) er et godt samarbeid med foresatte/foreldre av avgjørende betydning for å kunne hjelpe elever ut av et begynnende problem. «I arbeidet med barn som viser atferdsproblemer, vil god kommunikasjon med foreldrene lede til et samarbeid som øker muligheten for å endre utviklingen i en positiv retning» (Nordahl et.al, 2005, s. 163). I forbindelse med elevers bruk av illegale rusmidler kan et godt skole-hjem samarbeid bidra til å etablere felles regler for bruk av alkohol og andre rusmidler. Foreldrenes støtte og innblanding kan bidra til utsatt debutalder, lavere forbruk og mindre risiko for illegale rusmidler (Helsedirektoratet, 2012a).

Drugli og Onsøien (2010) poengterer at det er nødvendig å etablere positiv kontakt med foreldre eller foresatte før det oppstår et problem. Dette vil lette samarbeidet med hjemmet ved at det blir lavere terskel for å ta kontakt med hverandre. Det er mange faktorer som kan føre til at samarbeidet mellom skole og hjem blir vanskelig. «Det er den profesjonelle som må være oppmerksom på når vanskene inntreffer, og raskt være i stand til å tilpasse sin egen kommunikasjon til situasjonen» (Drugli & Onsøien, 2010, s. 60). Den profesjonelle kan ha en oppfatning av foreldrene som vanskelig å samarbeide med på grunn av forskjellige synspunkt, forståelse av barnets behov og bekymringer for barnet eller for hjemmeforholdet (Drugli & Onsøien, 2010). I en undersøkelse gjennomført av Drugli og Onsøien (2010) fremhever lærere foreldre som er kritiske, som angriper eller er likegyldige som spesielt vanskelig å samarbeide med. Konflikter

og uenighet i samarbeidet, en opplevelse av å ikke bli forstått eller respektert og at ens egen kompetanse blir trukket i tvil beskrives av de profesjonelle i undersøkelsen som uforutsette hendelser som gjør det vanskelig å få til et godt samarbeid med hjemmet (Drugli & Onsøien, 2010). I situasjoner der samarbeidet mellom skole og hjem blir vanskelig er det viktig å alltid ha barnets beste i fokus. Den profesjonelle må anse foreldrene som en likeverdig samarbeidspartner og være bevisst på at samtaler om barn er et følsomt tema som alltid må berøres med sensitivitet (Drugli & Onsøien, 2010).

4.3 Samarbeid med pedagogisk-psykologisk tjeneste, barnevern og andre aktuelle instanser.

I arbeidet med elever med atferdsproblematikk blir det i følge Nordahl et.al (2005) ofte nødvendig med en flerfaglig tilnærming og et tverretattlig samarbeid. Barn og unges oppvekstsituasjon påvirkes av en rekke beslutninger som befattes av ulike fagfolk. For å kunne koordinere slike tiltak må ulike instanser etablere et reelt samarbeid, skape en felles forståelse og organisere en samordnet innsats (Mathisen & Buland, 2017). Atferdsproblemer hos ungdom, herunder rusmisbruk, vil i mange tilfeller være vanskelig å løse dersom man ikke involverer alle de sosiale systemene som ungdommen omgir seg med (Nordahl et.al, 2005). For noen elever vil lærerens personlige kjennskap til fagfolk som arbeider i andre tjenester kunne være avgjørende for at tiltak lykkes. Når det kommer til elever som sliter med bruk av illegale rusmidler kan lærere oppleve at de ikke strekker til og har derfor behov for å søke hjelp og støtte hos samarbeidspartnere med høyere kompetanse. Å bli veiledet av andre kan i følge Nordahl et.al (2005) føre til at lærere blir utfordret på sine tanker, forståelser, handlinger og iverksatte tiltak. Aktuelle samarbeidspartnere for skolen er pedagogisk-psykologisk tjeneste, barnevern, politi, helsetjeneste, barne- og ungdomspsykiatri og spesialpedagogiske kompetansesentre (Nordahl et.al, 2005).

I sin studie av Mission Impossible- nettverket på Sunnmøre, en arbeidsform for å sikre barn og unge tidlig, rett og koordinert hjelp, har Ida Mathisen og Trond Buland (2017) sett på hvordan man kan styrke evnen og vilje til samarbeid på tvers instanser med fokus på bedre oppfølging av utsatte barn og unge. Målet er at aktørene rundt sårbare barn og unge i større grad ser fordelene med å styrke samhandlingen med andre instanser og innser at de står i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre (Mathisen & Buland, 2017). Samarbeidet mellom ulike instanser har som siktemål å skape mer helhetlige tiltak for elever som er i en utsatt posisjon (Mathisen & Buland, 2017). For å oppnå målet er det nødvendig å se på samarbeidet som en

kontinuerlig prosess. Dette innebærer at man er særlig oppmerksom på samarbeidet knyttet til overganger og brudd i ungdommens liv slik som for eksempel overgangen fra ungdomsskole til videregående skole (Mathisen & Buland, 2017). På forhånd må samarbeidspartene avklare oppgaver i forhold til igangsatte tiltak og en må ha fattet en beslutning om hvem som har oppfølgingsansvaret (Nordahl et.al, 2005). Mathisen og Buland (2017) poengterer at et slikt samarbeid vil by på utfordringer. Et stort problem er at aktørene snakker om hverandre, men ikke med hverandre. Dette fører til lite innsikt i samarbeidspartneres arbeidsmetoder, rutiner og målsettinger (Mathisen & Buland, 2017). Ildsjeler som pådrivere for samarbeid, felles kompetanseutvikling, utvikling av felles rutiner, felles målsettinger, og å vedlikeholde arbeidet over tid trekker Mathisen og Buland (2017) frem som suksesskriterier for samhandling.

Elevers fritidsarena slik som fritidsklubber kan være en viktig samarbeidspartner for skolen. Ved å være en prososial arena, oppmuntre til å delta på aktiviteter, bidra til personlig vekst, skape gode mellommenneskelige relasjoner og tilby trygge voksne kan slike fritidstilbud være et ledd i det rusforebyggende arbeidet (Helland & Øia, 2000). Fritidsklubber kan være en sentral arena for rusforebyggende arbeid i form av at den kan representere en arena for ungdom hvor de kan gjøre positive erfaringer og oppleve mestring uten å ruse seg (Helland & Øia, 2000, s. 98). FN's barnekonvensjon erklærer at alle barn og unge har rett til å delta i fritidsaktiviteter og for å realisere dette må alle barn, uavhengig av foreldrenes sosiale og økonomiske bakgrunn, ha mulighet til å delta i minst et organisert fritidstilbud (Ungdom & Fritid, 2016). Fritidsklubber kan i denne sammenhengen være en egnet arena for å oppnå målsettingen om et tilbud til barn og unge. Likevel er det kun sosialistisk venstreparti og rødt som stiller seg bak forslaget om å lovfeste retten til fritidsklubber (Ungdom & Fritid, 2017).

I skolen har PPT en rådgivende funksjon overfor elever med særskilte behov. En pedagogisk-psykologisk rådgiver skal inneha kompetanse på det spesialpedagogiske feltet slik at han eller hun er i stand til å hjelpe skolen med å løse utfordringer knyttet til både enkeltelever og skolen som system. Dette henger sammen med PPTs tosidige mandat som er forklart i Opplæringsloven § 5-6 (1998). PPT skal i forhold til enkeltelever sørge for at det blir utarbeidet sakkyndig vurdering der loven krever det og gi veiledning knyttet til tilrettelegging for eleven det gjelder. I tillegg skal PPT tilby skoler systemrettet støtte i form av arbeid med kompetanse- og organisasjonsutvikling (Opplæringsloven, 1998, § 5-6). PPT er juridisk forpliktet til å arbeide individrettet samtidig som tjenesten har et lovfestet ansvar for å arbeide systemrettet i skolen.

Politiet kan være en viktig samarbeidspartner for skolen, spesielt i tilfeller der en har å gjøre med elever som bruker illegale rusmidler. Politiet har forebyggende funksjoner overfor barn og unge (NOU 2012:22, s. 31). Ved at politiet er synlig og tilgjengelig for ungdom på arenaer der de oppholder seg iverksetter politiet kontaktskapende arbeid. På denne måten bygger politiet relasjoner til ungdommene. Samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT) er en kommunal koordineringsmodell for samarbeid på tvers av ulike instanser og profesjoner. Ansatte i skolen er viktige bidragsyttere i dette arbeidet. SLT holder møter med fokus på kunnskapsformidling, samhandling, samarbeid og utvikling av strategi- og handlingsplaner mellom politiet og kommunene (NOU 2012:22, s. 32).

Kapittel 3. Metode

1. Begrunnelse for metodiske valg

I forskningsprosessen er metode de fremgangsmåtene man benytter seg av i innsamling av data, bearbeiding av datamaterialet og analyse og tolkning av de funnene og resultatene man er kommet fram til. I dette kapittelet beskriver jeg hvordan jeg har kommet fram til de funn og resultatene som senere vil bli presentert. Jeg har valgt å benytte meg av kvalitativ metode, og da spesifikt intervju for å besvare min problemstilling. Problemstillingen for denne oppgaven lyder som følger: *«Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk»*. Jeg har gjennomført semi-strukturerte intervju med spørsmål som var planlagt på forhånd og med rom for oppfølgingsspørsmål underveis. Framgangsmåten har vært å rekruttere informanter som jobber eller har jobbet med elever som har benyttet seg av illegale rusmidler. Jeg ønsker å ha med skolens erfaringer og tanker om denne tematikken. Dette gjorde jeg ved å intervjuer en lærer og en miljøterapeut som arbeider på en ungdomsskole. Jeg har intervjuet en ansatt i PPT for å få frem deres tanker og erfaringer om elevers bruk av illegale rusmidler. Videre ønsker jeg å få med perspektivene til ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen. Ved å intervjuer både ansatte i pedagogisk psykologisk tjeneste, lærere i ungdomsskolen, ansatte i skolehelsetjenesten og i ungdomsavdelingen i samme kommune håper jeg oppgaven gir et nyttig innblikk i samarbeidet mellom disse.

2. Kvalitativt intervju som forskningsmetode

For å besvare min problemstilling om hvordan en kan utvikle et godt psykososialt miljø med sikte på å forhindre bruk av illegale rusmidler har jeg i denne studien gjennomført intervjuer. Jeg søkte å få innblikk i det informantene så som muligheter og utfordringer i arbeidet med ungdom som bruker illegale rusmidler. Jeg ønsket nærmere bestemt å få innsikt i hvordan informantene arbeider med det psykososiale miljøet i skolen og samarbeidet rundt dette som et ledd i det forebyggende arbeidet rettet mot ungdom som bruker illegale rusmidler. Jeg mener en kvalitativ studie er best egnet fordi en kommer tett inn på informantene, og det blir dermed lett å få tilgang til informantenes meninger, opplevelser og erfaringer. Kvale og Brinkmann (2017) sier at kvalitativ forskning knyttet opp mot fenomenologi er det å forstå sosiale fenomener ut fra aktørens egne perspektiver. Et viktig poeng i kvalitativ metode er å oppnå en

forståelse av ulike sosiale fenomener ved å gå i dybden og få en dypere innsikt i hvordan mennesker forholder seg til sin livssituasjon (Dalen, 2011, s. 15). I denne oppgaven beskrives verden slik den oppleves av informantene.

3. Forberedelse og gjennomføring av intervjuer

3.1 Valg av tema og utforming av problemstilling.

Den første fasen i et forskningsprosjekt vil være å planlegge intervjuundersøkelsen. Dette innebærer å formulere formålet med undersøkelsen som innebærer en avklaring av undersøkelsens «hvorfor» (Thagaard, 2013). Formålet med denne undersøkelsen vil for det første være hvordan man kan forhindre at ungdommer som har eksperimentert med eller brukt illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig bruk ved hjelp av å skape et godt psykososialt miljø på skolen. Jeg vil deretter rette oppmerksomheten mot hvordan det samarbeides om arbeidet med det psykososiale miljøet for å forebygge at rusmisbruk utvikler seg. Å formulere en problemstilling handler i følge Thagaard (2013) om å komme fram til hva forskningsprosjektet skal handle om og å definere tema som en skal gi informasjon om. Som forsker har jeg utformet problemstilling på bakgrunn av egne interesser, faglig ståsted og samfunnsmessig relevans. På bakgrunn av dette lyder problemstillingen i denne oppgaven som følger: *«Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk».*

For å belyse problemstillingen utarbeidet jeg tre forskningsspørsmål som vil bli vektlagt gjennom hele studien. Forskningsspørsmål lyder som følger;

1. Hvordan forstår informantene begrepet et godt psykososialt miljø i sammenheng med elever som bruker illegale rusmidler med sikte på å forhindre et videre rusmisbruk?
2. Hvordan arbeider informantene med det psykososiale miljøet for å forebygge at elever utvikler en videre bruk av illegale rusmidler?
3. Hvordan samarbeider de ulike instansene med hverandre når det gjelder arbeidet med det psykososiale miljøet for å forhindre at ungdom videreutvikler et rusmisbruk?

3.2 Litteraturstudie.

Proessen med å utforme en problemstilling setter i gang arbeide med å innhente forhåndskunnskap om emnet som skal undersøkes. Bøker, offentlige dokumenter, lovverk og lignende vil ofte være relevante kilder i kvalitative studier (Thagaard, 2013). «Dette er ensbetydende

med at det skal utvikles en begrepsmessig og teoretisk forståelse av de fenomenene som skal undersøkes, for å skape grunnlag tilføyelse og integrasjon av ny kunnskap» (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 141). Kjennskap til temaet som skal undersøkes er nødvendig for å kunne stille gode og relevante spørsmål. Et av de første stegene i denne prosessen har vært å sette seg inn i aktuell litteratur og forskning knyttet til feltet. Gjennom en slik litteraturstudie fikk jeg oversikt over området. Jeg har lest meg opp på temaet illegale rusmidler. Her har jeg fått innsikt i emner slik som misbruk og avhengighet, rus og identitet, forebygging av rusmisbruk og statistikk over bruk av illegale rusmidler i Norge. Videre har jeg opparbeidet meg kunnskap om hvordan man kunne arbeide rusforebyggende i skolen, og hvilke metoder som var de mest aktuelle i norsk skole i dag. I tillegg har jeg lest meg opp på teori om det psykososiale miljøet i skolen. Jeg har satt meg inn i tverrfaglig og tverretatlig samarbeid og samarbeid mellom instanser som retter seg inn mot skolen.

Gjennom litteraturstudie kom jeg fram til at mye av det rusforebyggende arbeidet i skolen er preget av tidlig innsats og klassiske holdningskampanjer. Dette er vel og bra, og kan i mange tilfeller være forebyggende i form av å hindre at ungdommer forsøker illegale rusmidler. Likevel er det slik at flere ungdommer har forsøkt illegale rusmidler, og for noen kan dette utvikle seg til å bli et rusmisbruk. I løpet av litteraturstudie fant jeg lite informasjon om hvilke tiltak som iverksettes for å forhindre et mer alvorlig forbruk hos elever som bruker illegale rusmidler. På bakgrunn av dette ønsket jeg å se nærmere på hvordan skolen arbeider i forhold til elever som allerede har utviklet et rusmisbruk, og om et godt psykososialt miljø kan være en forebyggende faktor i det rusforebyggende arbeidet.

3.3 Intervjuguide.

Den neste fasen i intervjuundersøkelsen handler om å planlegge selve intervjuet. Dette innebærer å innhente kunnskap om ulike metoder en kan benytte for å anskaffe den informasjonen man ønsker. Når en skal planlegge hvordan man skal gjennomføre et intervju er det en fordel å forberede en intervjuguide. «Å utarbeide en intervjuguide er en arbeidskrevende prosess som handler om å omsette studiens overordnede problemstillinger til konkrete temaer med underliggende spørsmål» (Dalen, 2011, s. 26). Intervjuer kan variere fra ustrukturerte samtaler mellom intervjuer og informant til intervjuer med spørsmål som er fastlagt på forhånd. I dette prosjektet vil jeg benytte meg av et semi strukturert intervju. I utarbeidelsen av intervjuguiden har jeg delt inn spørsmålene i overordnede tema/emner som skal dekkes i løpet av intervjuet (Vedlegg 1). Emnene omhandler informantens bakgrunn, samarbeid mellom ulike instanser,

det psykososiale miljøet på skolen og rusforebyggende arbeid. I tillegg har jeg utarbeidet egne spørsmål til den ansatte i ungdomsavdelingen. Dette har bakgrunn i at denne personen arbeider på en annen arena enn skolen. Jeg mener derfor det er naturlig å vinkle spørsmålene annerledes i akkurat dette intervjuet. Spørsmålene som skal stilles er i hovedsak utarbeidet på forhånd. I intervjuguiden har jeg i tillegg utarbeidet oppfølgingsspørsmål som jeg tenker kan være aktuelle å stille. En fordel med å velge semi strukturert intervju er at man på forhånd har det klart hvilke tema man ønsker å belyse, samt hvilke spørsmål man skal stille (Thagaard, 2013). Samtidig er denne typen intervju åpne for endringer i rekkefølge og formulering av spørsmålene som stilles. Dette fører til at man kan forfølge informantens svar som kan være med på å belyse det aktuelle tema. I intervjuet forsøkte jeg å innta en lyttende holdning og gi uttrykk for at jeg var engasjert i det informanten fortalte om. Der det opplevdes som naturlig fulgte jeg opp det informantene sa, enten i form av oppfølgingsspørsmål eller bekreftende kommentarer. Etterhvert som jeg ble tryggere i rollen som intervjuer følte det mer naturlig å stille spørsmål til informantens utsagn. For meg følte interaksjonen bedre når vi begge deltok i samtalen.

Å utarbeide gode spørsmål krever i følge Kvale og Brinkmann (2017) kunnskap om og interesse for forskningstemaet. Ved å gjennomføre litteraturstudie fikk jeg god innsikt i og mulighet til å reflektere rundt temaene jeg skulle intervju informantene om. Dette førte til at jeg var trygg i intervjusituasjonen (Kvale & Brinkmann, 2017). Det ga meg mulighet til å følge opp informantens utsagn og på denne måten bidra til å produsere ny kunnskap i intervju-situasjonen. Spørsmålene i intervjuguiden er utformet etter «traktprinsippet» (Dalen, 2011). Dette innebærer at de innledende spørsmålene bør sikte på å få informanten til å føle seg avslappet i situasjonen. De første spørsmålene er rettet mot informantens bakgrunn, yrkeserfaring og utdanning. I tillegg starter intervjuet med å spørre informantene om deres egne tanker og erfaringer rundt elevs bruk av rusmidler. Deretter dreide spørsmålene om de mer sentrale temaene i undersøkelsen. Dette er spørsmål som er særlig relevante for problemstillingen og er mer sensitive spørsmål, slik jeg ser det. Jeg var opptatt av at spørsmålene som ble stilt i intervjuet skulle få informantene til å åpne seg opp om sine tanker og erfaringer. Målet var også at spørsmålene skulle få informantene til å reflektere og på denne måten gå i dybden i temaene. Mot slutten av intervjuet at «trakten» skulle åpnes og spørsmålene vil da rette seg mer mot generelle forhold, og om informanten har noe han eller hun vil legge til. Dette var for å gi informantene mulighet til å tilføre noe eller til å rette på seg selv dersom det var nødvendig. I min erfaring var det varierende om informantene hadde noe mer å tilføye eller ikke. Noen informanter hadde mer på hjertet, mens andre følte at de hadde fått sagt det de hadde å si.

3.4 Utvalg.

Det første steget når man skal samle inn data er å definere utvalget som forskningsprosjektet skal belage seg på. I kvalitative metoder benytter man seg av strategiske utvalg. Dette innebærer at forskeren velger informanter som har spesifikke kvalifikasjoner og egenskaper som vil være relevant for å kunne svare på problemstillingen (Thagaard, 2013). Antallet informanter avhenger i hovedsak av formålet med forskningsprosjektet. Dalen (2011) mener at kvalitative intervjuer genererer såpass store mengder datamateriale at denne framgangsmåten derfor legger begrensninger på hvor mange informanter man kan ha. På bakgrunn av dette og tidsbegrensningen som er gitt oppgaven har jeg i valgt å benytte meg av fire informanter. Denne studien er i hovedsak basert på intervju med disse. Fremgangsmåten jeg benyttet meg av for å rekruttere informanter var å ta kontakt med rektorer ved flere skoler i en by på Østlandet. Jeg fikk tidlig positivt svar fra en barne- og ungdomsskole om at de ønsket å delta i mitt mastergradsprosjekt. Jeg kom i kontakt med en miljøterapeut ved skolen som ønsket å bidra, og som sa seg villig til å ta kontakt med andre aktuelle informanter. Gjennom denne miljøterapeuten ble jeg satt i kontakt med en aktuell lærer, en ansatt i PPT og en ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen. Dette var en gylden mulighet for å løfte min oppgave. På denne måten kom jeg i kontakt med informanter som jobber i ulike instanser, som har erfaring med å arbeide med elever som bruker illegale rusmidler og som i forskjellig grad samarbeider med hverandre.

3.5 Gjennomføring av intervjuer.

Et intervju introduseres gjerne med en brifing. Dette innebærer at intervjueren forteller om formålet, forsikrer intervjupersonen om anonymitet og forteller hva lydopptakeren skal brukes til (Kvale & Brinkmann, 2017). I alle intervjuene pratet vi først lett sammen for å løsne på stemningen og for å gjøre situasjonen mindre anspent for begge parter. Når vi satt oss ned for å starte intervjuet introduserte jeg igjen studiens tema og formål samt at alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt og at all informasjon vil bli anonymisert. Etter intervjuet er det vanlig å ha en debriefing. På denne måten får intervjupersonen mulighet til å legge til noe. Videre kan intervjueren spørre om hvordan intervjupersonen opplevde situasjonen. Dette er ment å sikre en god opplevelse for begge parter. Alle intervjuene ble tatt opp på digital lydopptaker og lydfilene ble slettet så fort som transkriberingen er gjennomført, noe som informantene ble informert om på forhånd. Jeg valgte å ta opp lyd fordi det fører til at hele intervjuet kan bli ordrett transkribert i ettertid. På denne måten kunne jeg ha fullt fokus på det informantene formidlet i intervjusituasjonen.

4. Kvalitativ analyse

Etter å ha samlet inn materialet kan man i følge Dalen (2011) starte prosessen med å bearbeide og organisere funn. Likevel kan man si at i kvalitativ analyse starter umiddelbart og pågår gjennom hele forskningsprosessen. Analyseprosessen startet allerede når jeg valgte tema for oppgaven. Min forforståelse av temaet basert på erfaringer og utdanning har preget analysen. Teori og faglitteratur har videre preget min oppfattelse. I løpet av gjennomføringen av intervjuene har jeg igjen fått nye perspektiver. Under analysen av datamaterialet oppdaget jeg at jeg manglet kunnskap. På denne måten har jeg gått fra å se på deler til å se på helhet og omvendt. Denne kontinuerlige frem- og tilbakeprosessen mellom deler og helheter kalles den hermeneutiske sirkel (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 237). Dette innebærer at man finner mening i helheten ved å se på delene, samtidig som delene gir mening til helheten. Jeg har som forsker gjennom hele prosessen vært på utkikk etter sammenhenger og mønstre, nye perspektiver, gjort meg tanker og stilt mange spørsmål.

4.1 Transkribering og bearbeiding av materialet.

Det første steget i analysen dreier seg om å transkribere samtale mellom personer om til skriftlig form (Kvale & Brinkmann, 2017). Jeg benyttet meg av en lydopptaker under intervjuet. Et slikt lydopptak registrerer tale, ordbruk, tonefall, pauser, latter og liknende. Ved å transkribere intervjuene fikk jeg mulighet til å bli godt kjent med datamaterialet. Forskjellene mellom talt språk og skrevet språk kan by på mange utfordringer når et intervju skal transkriberes. «I en transkripsjon blir samtalen mellom to mennesker som er fysisk til stede, abstrahert og fiksert i en skriftlig form» (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 204). Ved transkriberingen ble utsagn fra informantene skrevet ordrett ned, pauser og småord ble notert og jeg valgte å ha med mine egne uttalelser i tillegg. Jeg har valgt å endre informantenes dialekt om til bokmål, både for å unngå identifikasjon av bosted og for å gjøre utsagn mer forståelig for lesere. Jeg anså det som en fordel å ha intervjusituasjonen ferskt i minne og satt derfor i gang med transkriberingen like etter gjennomføring av hvert intervju.

4.2 Koding og kategorisering av datamaterialet.

Det andre steget i analyseprosessen var å skrive ut transkripsjonene for så å lese gjennom disse flere ganger. Jeg valgte ut tema som jeg mente var aktuelle for å belyse oppgavens problemstilling, og markerte deretter ord og setninger som jeg mente var relevante for hvert

tema. «Den vanligste formen for dataanalyse i dag er å kode, eller kategorisere, intervjuuttalelser» (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 226). Det å kode materialet innebærer å knytte en eller flere nøkkelord til et avsnitt. Dette fører til at jeg som forsker blir godt kjent med eget datamateriale. Det å ha god kjennskap til innholdet i datamaterialet danner grunnlaget for å utvikle en forståelse av sammenhenger mellom ulike mønstre. Koding kan enten være begrepsstyrt, at en bruker allerede utviklede koder, eller datastyrt koding, der en starter uten koder og utvikler dem gjennom tolkning av materialet (Thagaard, 2013). I følge Thagaard (2013) vil koder av datamaterialet som handler om det samme temaet klassifiseres innenfor samme kategori. Det å kode materialet og klassifisere kodene i kategorier innebærer tolkninger fordi de valgene vi foretar oss i denne prosessen er basert på hva vi forstår som viktige aspekter i materialet (Thagaard, 2013, s. 160). Jeg har valgt å arbeide etter datastyrt koding og har derfor gått inn i datamaterialet med et åpent sinn. Dette har medført at jeg har utviklet koder etterhvert som jeg har lest gjennom materialet. Å kode og kategorisere materialet har vært en tidkrevende og utfordrende prosess. I løpet av analysearbeidet oppdaget jeg mye nytt, fikk nye tanker og nye ideer. Etterhvert fikk jeg et klarere bilde av hva informantene viet mest oppmerksomhet. Jeg valgte å dele materialet inn i tre kategorier som baserer seg på forskningsspørsmålene som jeg har utarbeidet; psykososialt miljø, rusforebyggende arbeid og samarbeid mellom instanser. Jeg endte opp med disse tre kategoriene fordi jeg mener de gjenspeiler tyngden i materialet og belyser problemstillingen. Deretter forsøkte jeg å se sammenhenger mellom kodene og knytte disse opp til kategoriene. Kodene er basert på stikkord som går igjen i utsagn til samtlige informanter. For å få en oversikt over det analyserte materialet laget jeg følgende tabell;

Kategorier.	Koder.
1. Det psykososiale miljø på skolen.	<ul style="list-style-type: none"> • Trygghet. • Opplevelse av tilhørighet. • Få lov til å være seg selv. • Respekt. • Bli sett og hørt. • Velge å være på skolen. • Tenke mer enn fag i skolen. • Sosial kompetanse. • Henger sammen med læringsmiljø.
2. Rusforebyggende arbeid.	<ul style="list-style-type: none"> • Mestringsopplevelser. • Delta på aktiviteter.

	<ul style="list-style-type: none"> • Relasjonelle utfordringer. • Håndtere egne følelser. • Behov for spenning. • Iverksette beskyttelsesfaktorer. • Holdningsarbeid. • Finne ut hva som ligger bak rusmisbruket. • Skolen er en viktig arena. • Kartlegge nettverk. • Belønning. • Utnytte handlingsrommet utenfor skolen.
3. Samarbeid mellom instanser.	<ul style="list-style-type: none"> • Tett samarbeid med foreldre. • Stort nettverk. • Diskutere saker med samarbeidspartnere. • Samarbeid med politiet. • Viktig å alliere seg med hverandre.

5. Verifisering av funn

Verifisering av funn handler om å reflektere over metode og gjøres ved å undersøke resultatenes generaliserbarhet, reliabilitet og validitet. Ved å ta tak i disse tre begrepene vil jeg forsøke å fremme kvalitet i den kvalitative forskningen (Kvale & Brinkmann, 2017; Thagaard, 2013; Dalen, 2011).

Reliabilitet viser til hvor pålitelige resultatene er og henger sammen med funnenes troverdighet. Begrepet knyttes til at forskeren gjør rede for hvordan datamaterialet er blitt utviklet (Thagaard, 2013, s. 194). «Reliabilitet behandles ofte i sammenheng med spørsmålet om hvorvidt et resultat kan reproduseres på andre tidspunkter av andre forskere» (Kvale & Brinkmann, 2017, s. 276). Intrasubjektiv reliabilitet henviser til om resultatet kan gjentas på andre tidspunkter, mens intersubjektiv reliabilitet handler om et resultat kan gjentas av andre forskere ved hjelp av den samme metoden (Kvale & Brinkmann, 2017). Ved å beskrive detaljert hvilke valg som er fattet gjennom forskningsprosjektet har jeg forsøkt å styrke studiens pålitelighet. Relasjon mellom intervjuer og informanter er et eksempel på en faktor som kan påvirke studiens pålitelighet. I mitt mastergradsprosjekt tok jeg kontakt med rektor på en barne- og ungdomsskole som jeg tidligere har hatt en relasjon til. Jeg hadde derfor på forhånd kjennskap til lærer og

miljøterapeut som jeg intervjuet. Jeg følte på ingen måte at relasjonen oss i mellom påvirket svarene jeg fikk. Ut av intervjuet med disse to fikk jeg mange viktige innspill som ble viktige for min oppgave. Ved å være bevisst på min egen forforståelse, følge intervjuguiden, ha lydopptaker og vært nøyaktig i transkribering har jeg forsøkt og ivaretatt studiens troverdighet

Validitet handler om hvorvidt et forskningsprosjekt undersøker det den er ment å undersøke. I følge Thagaard (2013) er det nært knyttet til tolkning av data og dreier seg om gyldigheten av de tolkningene forskeren har kommet frem til i forhold til den virkeligheten som er studert. I presentasjon og drøfting av funn fremkommer mine fortolkninger av informantenes utsagn. Gjennomsiktighet (transparens) er et annet begrep som i følge Thagaard (2013) kan bidra til å styrke forsknings troverdighet. Gjennomsiktighet innebærer at forskeren formidler valg som er tatt i løpet av forskningsprosjektet. Målet med dette er at leserne skal få et godt innblikk i forskningen og dermed kan ta stilling til forskningens kvalitet. I denne oppgaven har jeg i hovedsak tatt utgangspunkt i intervjuet med lærer. De tre resterende intervjuene blir brukt som supplement til det som er kommet fram i intervjuet med lærer. Jeg skaper grunnlaget for de konklusjonene som er trukket ved å ta utgangspunkt i intervjuet med lærer når jeg analyserer datamaterialet.

Generalisering handler om hvorvidt resultatene kan overføres til andre personer, kontekster og situasjoner. Det er knyttet til at den forståelsen forskeren utvikler innenfor et prosjekt også kan være relevant i andre situasjoner (Kvale & Brinkmann, 2017). Overføring av funn kan være problematisk i kvalitativ forskning. En årsak til dette er størrelsen på utvalget. I mitt mastergradsprosjekt har jeg et lite utvalg på fire informanter. Disse informantene er ikke tilfeldig trukket, de er strategisk utvalgt for å delta i akkurat dette prosjektet. Dette fører til at det ikke er universell kunnskap som kommer frem. Likevel mener jeg dette mastergradsprosjektet kan gi viktige innspill til hvordan man kan arbeide for å forebygge rusmisbruk blant ungdom.

6. Etikk i kvalitativ forskning

I følge Kvale og Brinkmann (2017) er det i en kvalitativ intervjuundersøkelse knyttet moralske spørsmål både til dens midler og mål. Som forsker har man et etisk ansvar overfor informanter som deltar i forskningsprosjektet. Pedagogisk forskning bør følge retningslinjer fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

Før en begynner å samle inn data må man som forsker utarbeide et informasjonsskriv til de som skal delta i undersøkelsen. «Et informert samtykke betyr at informanten på forhånd skal orienteres om alt som angår hans eller hennes deltagelse i forskningsprosjektet» (Dalen, 2011, s. 100). Jeg sendte av gårde informasjonsskriv til aktuelle informanter sammen med forespørsel om å delta i intervjuundersøkelsen (Vedlegg 2). I Informasjonsskrivet presenterer jeg meg selv og mitt mastergradsprosjekt. Målet med informasjonsskrivet var å gi respondentene lyst til å delta og informere om hvordan de skal gå frem for å melde sin interesse. Deretter har jeg spesifisert undersøkelsens formål, hvordan informantene kan bidra og hva jeg tenker deres bidrag kan tilføye min oppgave. På denne måten har jeg sørget for at informantene har hatt mulighet til å fatte ett informert samtykke og deltakerens rett til å trekke seg fra forskningsprosjektet på hvilket som helst tidspunkt. I informasjonsskrivet skal deltagerne få den informasjon som er nødvendig for å forstå følgene av å delta i forskningsprosjektet. (NESH, 2016).

Forskeren må forholde seg til mulige konsekvenser i en kvalitativ intervjuundersøkelse, både med tanke på mulige skader og fordeler ved å delta i prosjektet. Som forsker har man ansvar for at de som er med i undersøkelsen ikke utsettes for alvorlige belastninger eller uante konsekvenser (Kvale & Brinkmann, 2017). Dette skal sikres ved at forsker anonymiserer informantene og behandler opplysninger konfidensielt. På denne måten skal det ikke være mulig å kjenne igjen enkeltpersoner. I denne oppgaven er alle opplysninger om informanter eller andre enkeltpersoner blitt anonymisert slik at det ikke er mulig å identifisere personer som omtales. I tillegg skal all forskning som omfatter behandling av opplysninger som kan knyttes til enkeltpersoner meldes til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Forskningsprosjektet ble meldt inn til NSD før prosjektets start, og gjennomføring av intervjuer ble godkjent (Vedlegg 3) Videre har alle personopplysninger blitt lagret på en forsvarlig måte. Det innebærer å oppbevare sensitive opplysninger på et trygt sted og slette disse når prosjektet avsluttes. (NESH, 2016).

Kapittel 4. Presentasjon og drøfting av funn

1. Innledning

I dette kapittelet vil jeg presentere studiens funn. Disse er basert på fire intervjuer med en lærer og en miljøterapeut på en ungdomsskole, en ansatt i pedagogisk-psykologisk tjeneste og en ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen. Resultatene i denne oppgaven har fremkommet på bakgrunn av analyse av disse intervjuene. Funnene danner grunnlaget for drøftingen, og skal belyse problemstillingen: *«Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk»*. Jeg har tidligere presentert en tabell over funnene delt inn i kategorier og koder (Se side 31). Kategoriene tar utgangspunkt i forskningsspørsmålene som jeg har utarbeidet og er presentert i metodedelen. Underkategoriene, eller kodene som jeg har valgt å kalle det, er utarbeidet underveis i analyseprosessen og utgjør resultatene av studien som vil bli presentert her. Kodene danner grunnlaget for hvor jeg mener tyngden i resultatene befinner seg. I denne delen av oppgaven vil jeg videre løfte frem de utsagnene jeg mener er viktig for å belyse funnene opp mot problemstillingen. Drøftingen er delt i tre undertema som er knyttet opp mot et forskningsspørsmål. Innenfor hvert undertema presenterer jeg det som jeg betrakter som sentrale sitat fra intervjuene. Disse tolkes og drøftes fortløpende opp mot forskningsspørsmål og teori. De tre undertemaene er: informantenes forståelse av et godt psykososialt miljø, informantenes arbeid med det psykososiale miljøet og informantenes forståelse av samarbeid. Dette vil bli sett i lys av arbeidet for å forhindre rusmisbruk blant elever som allerede bruker illegale rusmidler.

2. Et godt psykososialt miljø i skolen for elever som bruker illegale rusmidler

Å arbeide for å fremme et godt psykososialt miljø på skolen er viktig av mange grunner. I Oppføringsloven § 9 A-2 påpekes det at et godt psykososialt miljø skal bidra til å fremme helse, trivsel og læring hos elevene (Opplæringsloven, 1998). På bakgrunn av dette ble det derfor viktig for meg å få tak i informantens tanker rundt og erfaringer med et godt psykososialt miljø på skolen. Dette vil utover i den andre analysedelen knyttes opp mot det rusforebyggende arbeidet i skolen. Det vil kunne gi grunnlag for å tolke hva slags betydning informantene mener

det psykososiale miljøet har for å forhindre et alvorlig rusmisbruk blant ungdom som bruker illegale rusmidler.

Før jeg starter arbeidet med å drøfte relevante funn opp mot teori vil jeg i første omgang legge frem en presentasjon av relevante funn knyttet til informantenes forståelse av det psykososiale miljøet på skolen. På bakgrunn av dette vil jeg analysere utvalgets utsagn med utgangspunkt i det første forskningsspørsmålet: «Hvordan forstår informantene begrepet et godt psykososialt miljø i sammenheng med elever som bruker illegale rusmidler med sikte på å forhindre et videre rusmisbruk?» Informantene trekker frem tilhørighet, trygghet, respekt, gode lærer-elev-relasjoner og anerkjennelse som viktige elementer for å skape et godt psykososialt miljø på skolen. Det er relativ stor enighet mellom informantene om hva som definerer et godt psykososialt miljø. Selv om det er ulikheter mellom informantene i måter å formulere seg på tolker jeg det dit hen at de alle har relativt lik tankegang om hvordan et godt psykososialt miljø utarter seg. Hva man fokuserer på i skolehverdagen varierer veldig fra lærer til lærer og slik blir arbeidet med et godt psykososialt miljø overlatt til tilfeldighetene. Læreren påpeker at ledelsen på skolen har pålagt at alle lærere skal jobbe med klassemiljø og at det har vært satsninger for å skape et bedre system rundt akkurat dette. Likevel mener læreren at skolen kunne vært flinkere på å ha et helhetlig fokus på det psykososiale miljøet på skolen.

2.1 Hva er et godt psykososialt miljø i skolen?

2.1.1 Anerkjennelse.

Det første informantene nevner som et viktig element i et godt psykososialt miljø er elevenes opplevelse av å bli sett og hørt.

Jeg tenker at du kjenner at du som enkeltelev er velkommen og at du er viktig for noen eller mange, og at det er viktig at du er her. At det er noe alle skal føle. (Lærer).

Ungen må oppleve at skolen er en arena hvor man blir sett og hørt. (Ansatt i pedagogisk-psykologisk tjeneste).

I tråd med informantenes utsagn poengterer Schibbye (2009) at anerkjennelse er et grunnleggende behov hos alle mennesker. Lærerens bruk av ros, positiv oppmerksomhet og bekreftelse er faktorer som kan bidra til å fremme elevens opplevelse av anerkjennelse i skolen (Schibbye, 2009). Dersom lærere kun er opptatt av elevens negative atferd vil dette påvirke

samspeilet mellom lærer, elev og medelever. Dersom lærere fokuserer på å anerkjenne elever vil dette kunne bidra til å fremme et godt psykososialt miljø.

2.1.2 Respekt.

Videre påpeker miljøterapeuten at respekt er av avgjørende betydning for å skape et godt psykososialt miljø på skolen.

Jeg tenker det er kjempeviktig at man respekterer hverandre. At det alltid skal ligge respekt i bunn i forhold til medelever og voksne. Det tenker jeg hvert fall er kjempeviktig at den respekten skal gå begge veier. Ikke bare at ungdommene skal respektere de voksne, men at det også skal gå andre veien. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten er opptatt av at alle som deltar i det psykososiale miljøet på skolen har respekt for hverandre. Miljøterapeuten gjør et poeng ut av at også lærere skal ha respekt for elevene. Det skal ikke kun gå en vei. Øksnes og Sundsdal (2014) påpeker at skolen bør være likeverdig for lærere og elever. De påpeker at elever bør oppfordres til å delta i klasserommet der uenighet ses som uttrykk for en demokratisk praksis (Øksnes & Sundsdal, 2014). I følge Schibbye (2009) vil en anerkjennende lærer ha respekt for eleven og elevens opplevelser. Anerkjennelse vil i stor grad bygge på en likeverdig relasjon hvor man forsøker å forstå den andres perspektiv og hvor man aksepterer hverandre som man er (Schibbye, 2009).

2.1.3 Tilhørighet.

Læreren definerer i hovedsak et godt psykososialt miljø som et sted der du føler tilhørighet. Hun beskriver et godt psykososialt miljø som avhengig av elevens subjektive følelse av å høre til i og føle seg verdsatt av fellesskapet.

Så tilhørighet er den aller viktigste faktoren og som vi veit er et menneskelig behov. Og jeg tror at det er det mennesker er aller mest redd for, å ikke føle tilhørighet. (Lærer).

Beaumeister og Learys (1995), sitert i Løhre (2018 s. 106), underbygger lærerens hypotese om at tilhørighet er et grunnleggende menneskelig behov. De påpeker at alle mennesker har et driv etter å danne og opprettholde et minimum av varige, positive og betydningsfulle eller signifikante mellommenneskelige relasjoner (Løhre, 2018, s. 106). Tilhørighet er nært knyttet til begrepet inkludering. Som tidligere nevnt kan det være vanskelig for elever som avviker fra det

normale, slik som elever som bruker illegale rusmidler, å føle seg inkludert i klassen (Øia, 2013). Læreren kommer med et eksempel der det å røyke hasj har fått konsekvenser for Jonas opplevelse av sosial tilhørighet på skolen.

Men jeg tror at hvert fall her på skolen så er det ikke status å røyke hasj. Og da kobla med en barnevernshistorikk og det rundt gjør at han ikke er langt opp på rangstigen. (Lærer).

Jeg tolker det dit hen at elevens vansker med å bli inkludert i elevgruppa er knyttet til elevens bruk av illegale rusmidler. Det får konsekvenser for Jonas i form av at han ikke blir godtatt av de andre elevene, altså at medelever ser på Jonas som en «outsider» (Becker, 1963). På denne måten blir skolen en arena der Jonas ikke mestrer det sosiale samspillet og dette vil kunne føre til at Jonas har en manglende følelse av tilhørighet til skolen. Løhre (2018) finner i sin studie at gode vennsksapsrelasjoner er viktig for elevers følelse av skoletilhørighet. Videre påpeker Løhre (2018) at vennskap kan være en motvekt til elevers opplevelse av ensomhet. Derfor kan mangel på vennsksapsrelasjoner i skolen og ensomhet skape en negativ skoletilhørighet hos Jonas. Læreren trekker frem sosiale medier som et eksempel på en arena der Jonas forsøker å oppnå sosial status.

Jeg merker meg i 2018 dette med sosiale medier. Det er så åpent sånn at det er så kjent at han ruser seg. Ikke fordi han har en eneste venn her som han har betrodd seg til, men fordi det bare deles bilder i hytt og pine. Han har lagt ut bilder sjøl og han har en rolle oppi dette. (Lærer).

Læreren gir uttrykk for at hun tenker dette er et forsøk på å hevde seg, både blant medelever og venner i andre miljøer der Jonas ferdes. Læreren anser dette som et forsøk på å søke godkjennelse og respekt fra andre. Det virker på læreren som om dette ikke er en vellykket taktikk på skolen. Jeg tolker det dit hen at Jonas oppnår det motsatte av det han ønsker ved å dele bilder av sitt eget forbruk av rusmidler. Mitt inntrykk er at medelever sitter igjen med et negativt inntrykk etter å ha sett elevens profiler på sosiale medier. Dette kan føre til at Jonas bli stigmatisert av de andre elevene i klassen. Øia (2013) bruker begrepet stigmatisering om elever tildeles negative kjennetegn av omgivelsene. Jeg forstår det slik at læreren mener at det å dele slike bilder fører til at det blir vanskeligere for Jonas å bli inkludert i klassen og at bruk av

illegale rusmidler oppfattes som uakseptabelt av medelever. Gilliam (2015) påpeker at slik kategorisering kan få konsekvenser for elevers identitet i skolen.

2.1.4 Trygghet.

Videre påpeker lærer at et godt psykososialt miljø må være trygt for elevene. Dette henger igjen sammen med tilhørighet, for uten følelsen av å høre til vil det kunne være vanskelig å føle trygghet.

Jeg tror at når du har problemer med oppførselen din eller at du har atferdsvansker så kommer det av en grunn. Jeg nekter å tro at trygge unger har lett for å utvikle atferdsvansker hvis de er i et godt miljø. (Lærer).

Med dette utsagnet kommer det fram at læreren mener atferdsvansker er et resultat av systemet rundt eleven. Dette er i tråd med Nordahl et.al (2005) sin definisjon av atferdsvansker som et resultat av samspillet mellom individ og kontekst. I denne oppgaven er begrepet atferdsvansker rettet mot elevers bruk av illegale rusmidler. Læreren poengterer at et godt psykososialt miljø er avgjørende for om elever utvikler et rusmisbruk. Et godt psykososialt miljø vil kunne påvirke hvordan atferdsvansker hos barn utarter seg, men bak en problematferd ligger det som regel flere årsaker og risikofaktorer (Nordahl et.al, 2005). Det er derfor viktig at læreren ser kompleksiteten bak elevers atferd og handlinger.

Blant informantene opplever jeg at det er enighet om at elevenes opplevelse av trygghet kan være en avgjørende faktor for å skape et godt psykososialt miljø. Her er det et poeng at Opplæringsloven § 9A-2 pålegger skolen et ansvar for å sikre et skolemiljø som fremmer elevenes opplevelse av trygghet (Opplæringsloven, 1998). Utsagn fra en ansatt PPT og en miljøterapeut på ungdomsskole underbygger det jeg mener er enighet om at elevenes opplevelse av trygghet er av betydning.

Et godt psykososialt miljø på skolen må være trygt, også kan man jo sikkert definere hva som er trygt på tusen forskjellige måter. Men det må være trygt nok til at det er plass til hver og en. Det må være trygt nok til at du tør å stå for det du mener og tør å gi uttrykk for det du mener. (Ansatt i PPT).

Trygghet tenker jeg er kjempeviktig i et god psykososialt miljø der du får lov til å være deg selv, der du blir sett, akseptert for den du er og der folk tar vare på hverandre. (Miljøterapeut).

Øksnes og Sundsdal (2014) påpeker at elever har rett til å ombestemme seg, si sine meninger og ha reel medvirkning i en demokratisk skole. Dette er faktorer som er med på å skape trygghet i skolen. Dette underbygger informantenes utsagn om at elevene må oppleve det psykososiale miljøet på skolen som trygt nok til å kunne uttrykke seg. Øksnes og Sundsdal (2014) vektlegger demokrati som en viktig målsetting i skolen og problematiserer med det de tradisjonelle tankegangene om klasseledelse. De påpeker at elevens uro i klassen kan ses som ett uttrykk for demokratisk praksis der elever uttrykker sin uenighet med læreren.

2.1.5 Faglig læring.

Læreren poengterer at et godt psykososialt miljø er tett knyttet til læringsmiljøet i klassen.

Jeg tror det er kjempeviktig med et trygt og godt psykososialt miljø. Også tror jeg at det er viktig for læringsmiljøet også. Jeg har ikke sjans til å lære bort elever som er utrygge, når de har mer enn nok med å være her og ser seg over skuldrene for å se om noen himler med øya eller ler av dem. Da er det veldig vanskelig å lære bort så det henger veldig sammen sånn. (Lærer).

Jeg tolker læreren dit hen at hun mener et godt psykososialt miljø er avgjørende for hennes mulighet til å lære bort fag og elevenes mottakelighet for faglig læring. Skaalvik og Skaalvik (2005) påpeker at et godt psykososialt miljø på skolen utgjør en viktig del av elevenes velvære i skolen, men at det i tillegg har en avgjørende betydning for elevenes motivasjon og evne til faglig konsentrasjon (Skaalvik & Skaalvik, 2005, s. 177).

2.1.6 Lærer-elev relasjoner.

Læreren anser det å utvikle et godt psykososialt miljø som en av sine viktigste arbeidsoppgaver og dette er den ansatte i pedagogisk-psykologisk tjeneste enig i.

Så det er kanskje det viktigste jeg gjør som lærer er å sørge for at elever som går her har det fint når de går på skolen. (Lærer).

Jeg tror det er en grunn til at man hører de historiene om den ene læreren som så meg, at noe snudde og man fikk tro på seg selv. Jeg tror det er en veldig beskyttelsesfaktor ja. Det må være tydelige voksne som er ja, er der og følger opp. Det er forebygging, ja, man må være tilstede (Ansatt i PPT).

Gode relasjoner mellom lærer og elever vil i følge Danielsen (2017) fremme en positiv utvikling hos elever som er i en utsatt posisjon. Jeg vil hevde at Jonas sitt bruk av illegale rusmidler setter han i en utsatt posisjon på skolen og derfor vil det være ekstra viktig for læreren å skape og opprettholde en god relasjon til han. I dette tilfelle vil en god relasjon til læreren fungere som en beskyttende faktor. Beskyttende faktorer har til hensikt å demme opp for risikofaktorer som eksisterer i Jonas sitt liv (Ogden, 2015). Kan det tenkes at den ene lærerens som den ansatte i PPT nevner oppleves som den signifikante andre for eleven? Den signifikante andre innebærer å være en betydningsfull person (Øia, 2007). Dersom læreren fremstår som signifikant for Jonas vil dette kunne være en motivasjon til å slutte å bruke illegale rusmidler. Dette har bakgrunn i Cooley (1964), sitert i Skaalvik og Skaalvik (2005), sin speilingsteori som handler om hvordan man speiler seg i menneskene rundt seg. Negative reaksjoner på våre handlinger vil være av betydning dersom personen som reagerer er betydningsfull for den det gjelder. «Tanken om speilbilledselvet innebærer at barnet får en oppfatning av seg selv ved å registrere andres reaksjoner på sin egen atferd» (Skaalvik & Skaalvik, 2005, s. 97). Dersom læreren fremstår som betydningsfull person for Jonas vil dette i beste fall kunne påvirke han til å slutte med illegale rusmidler, muligens kunne bidra til at Jonas i alle fall reflekterer over sine handlinger. Von Wright (2000) vektlegger at man må se hvem elever blir i relasjon til andre. I sammenheng med dette blir lærerens oppgave å legge til rette for at Jonas kan bli den beste utgaven av seg selv.

2.2. Hva er et godt psykososialt miljø i skolen når hensikten er å forhindre at elever utvikler bruk av illegale rusmidler?

Læreren trekker fram arbeidet med det psykososiale miljøet i skolen som viktig for Jonas. Læreren påpeker at det er viktig at skolen arbeider med de sosiale aspektene av skolehverdagen slik at dette er på plass som en grunnmur for Jonas.

Skolen har jo et hovedmandat om at han skulle fullføre skolen og ta de faga sånn at han har grunnlag for å gå på videregående, men jeg er jo hellig overbevist om at han ikke kommer til å fullføre videregående hvert fall. Han kommer sannsynligvis til å ende opp

som kriminell og rusmisbruker hvis vi ikke jobber med mer enn bare fag på skolen. (Lærer).

Elever som mistrives i skolen vil være i en utsatt posisjon med tanke på frafall. Jeg tolker læreren dit hen at hun mener det psykososiale miljøet på skolen er en avgjørende faktor for at Jonas skal fullføre skolegangen. I denne situasjonen kan et godt psykososialt miljø være en forebyggende faktor med tanke på å minske frafall i skolen (Helsedirektoratet, 2015). Dette svaret overrasket meg fordi jeg så for meg at læreren anså undervisning og læring som sin viktigste arbeidsoppgave. Med bakgrunn i det Mathisen og Buland (2017, s. 38) omtaler som det sterke presset lærere står overfor i dag med Kunnskapsløftets krav om grunnleggende ferdigheter og målet om å hele tiden heve elevens faglige presentasjoner ble jeg forbauset over lærerens utsagn om at man i skolen er nødt til å arbeide med mer enn bare fag.

Selvfølgelig tok jeg høyde for at læreren var opptatt av å skape et godt psykososialt miljø i klassen, men jeg var ikke forberedt på at dette i noen tilfeller var prioritert framfor faglig læring. Biesta (2014) trekker frem begrepet virtuositet som en form for dømmekraft hos lærere. Han poengterer at lærere alltid må overveie hva som er til det beste for elevene. I denne sammenhengen kan det for Jonas være viktigere at skolen tilrettelegger for et godt psykososialt miljø enn å ha fokus på faglig læring. Biesta (2014) opererer med en sosialiseringdimensjon som påpeker at utdanningen skal sosialisere barn og unge. I Jonas sitt tilfelle kan det forstås som at det vil være riktig for læreren å ha fokus på å sosialisere han inn i det sosiale miljøet på skolen. Læreren fremhever viktigheten av et godt psykososialt miljø ved å påpeke at dette vil kunne motvirke at Jonas ender opp som rusmisbruker.

Læreren poengterer at det er store forskjeller blant lærere på skolen når det gjelder hvor stort fokus man har på å utarbeide et godt psykososialt miljø. Hun forteller at noen lærere har et stort fokus på å gjennomføre den faglige undervisningen, noen er opptatt av vurderingskriterier, og noen er veldig opptatt av å føre fravær og anmerkninger. Wikene (2014) argumenterer for at et slikt fokus i skolen vil ha en negativ påvirkning på forholdet mellom lærer og elever. Videre begrunner Wikene (2014) fjerning av anmerkninger og føring av fravær med at slike ordninger tilsynelatende ikke har en korrigerende effekt på elevens orden og atferd. I stedet oppmuntrer Wikene (2014) til dialog mellom lærer og elever, noe som er forenlig med lærerens tanker. I forbindelse med dette trekker Wikene (2014) frem begrepet selvregulering som henviser til barns ferdigheter til å styre seg selv. Kan det tenkes at for mye bruk av korrigerende atferd i

klasserommet har påvirkning på elevers evne til selvregulering? Bruk av anmerkning og føring av fravær i skolen kan betegnes som ytre regulering der lærere setter grenser for elevene (Wikene, 2014). Med tanke på at målet med oppdragelsen er selvregulering der barnet klarer å regulere seg selv er det aktuelt å stille spørsmål rundt skolens bruk av regler.

3. Informantenes arbeid med det psykososiale miljøet på skolen som et ledd i rusforebyggende arbeid

I dette avsnittet vil jeg presentere informantenes tanker rundt og erfaringer med rusforebyggende arbeid med oppmerksomheten rettet mot psykososialt miljø. Med rusforebyggende arbeid menes alle de tiltakene som iverksettes for å forhindre bruk av illegale rusmidler blant ungdom. Dette viser at jeg har en vid forståelse av begrepet psykososialt miljø, og at forebygging i noen tilfeller må strekke seg utenfor skolens arbeidsområde. I denne oppgaven har jeg valgt å fokusere på hvordan en kan forebygge at ungdommer som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende problem.

Informantene har varierende erfaring med å jobbe med ungdom som bruker illegale rusmidler. Læreren forteller at hun har fersk erfaring på dette området. I klassen har læreren en elev som bruker hasj og MDMA (et oppkvikkende stoff). Læreren tror at Jonas har prøvd andre rusmidler som han ikke har fortalt om selv. Dette er en gutt som har en vond historie med voldsepisoder, omsorgssvikt, innblanding fra barnevernet, plassering i fosterhjem og brutte relasjoner. Miljøterapeuten arbeider på samme skole som læreren og har derfor kjennskap til Jonas. I tillegg har miljøterapeuten tidligere jobbet innenfor psykiatrien der hun har arbeidet tett på pasienter med samtidig ruslidelse og psykisk lidelse. Den ansatte i pedagogisk-psykologisk tjeneste er relativt nyutdannet, hun har tidligere jobbet på en barneskole og har nettopp startet i jobben hos PPT. Hun forteller at hun ikke har noen direkte erfaring med ungdom som bruker illegale rusmidler, men at hun er svært opptatt av hvordan man kan skape et godt psykososialt miljø i klassen. Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen forteller at han ikke jobber direkte med rusforebyggende arbeid. Han forteller at han møter mange ungdommer som har slike problemer, men at han i hovedsak har fokus på relasjoner, mestringsopplevelser, deltagelse i aktiviteter og sosiale nettverk. Dette er forenelig med mine egne tanker om hva som kan forhindre rusmisbruk blant ungdom.

I de kommende avsnittene vil jeg drøfte relevante funn i lys av tidligere presentert teori. Dette vil være et forsøk på å nærme meg svar på det andre forskningsspørsmålet: «Hvordan arbeider informantene med det psykososiale miljøet for å forebygge at elever utvikler videre bruk av illegale rusmidler?» Som en innledning til dette vil jeg legge frem en kort presentasjon av funn knyttet til informantenes rusforebyggende arbeid. Informantene trekker frem at bruk av rusmidler er et problem fordi det er ulovlig og kan få store konsekvenser. I forbindelse med å forhindre bruk av illegale rusmidler trekker informantene frem at det er viktig å kartlegge risikofaktorer og se hva som ligger bak rusmisbruk. Informantene bekrefter at de i noen grad arbeider etter den tradisjonelle tilnærming til rusforebyggende arbeid i norsk skole som er bukt av holdningskampanjer. For å forhindre et videre rusmisbruk blant ungdom som allerede bruker illegale rusmidler trekker informantene frem å legge til rette for mestringsopplevelser, dekke behovet for spenning, å iverksette elevers beskyttelsesfaktorer, gi elever mulighet til å delta i aktiviteter, og bruke belønninger

3.1. Når blir bruk av illegale rusmidler et problem?

I første omgang ønsket jeg å få innsikt i informantenes tanker rundt bruk av illegale rusmidler. Dette mener jeg var viktig å ta tak i slik at jeg kunne få en bedre forståelse av informantenes arbeid med å forhindre bruk av illegale rusmidler blant elever i ungdomsskolen. Derfor stilte jeg spørsmålet «Når tenker du at bruk av illegale rusmidler blir problematisk»? Til felles har informantene en oppfatning om at bruk av illegale rusmidler er problematisk fordi det er ulovlig og vil derfor kunne få store konsekvenser i form av straff.

Jeg tenker at det er et problem helt fra begynnelsen fordi det er ulovlig og fordi at å bevege seg på den siden av loven tror jeg gjør at man begynner å se seg sjøl over skuldra. (Lærer)

Jeg er veldig klar på at det er ulovlig per i dag. Jeg forteller ungdommer at det er forbudt i Norge og at jeg tror du kan få trøbbel hvis du tenker at du skal drive med det. Det får en del konsekvenser slik sett og derfor tror jeg det er lurt å holde seg unna. (Ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen).

Både miljøterapeut og den ansatte i PPT er slik jeg ser det enige med de øvrige informantene om at bruk av illegale rusmidler er et problem uansett fordi det faktisk ikke er lovlig i Norge (Lov om straff, 2005).

Slik jeg forstår det omtaler miljøterapeuten det som kalles en *trappetrinnsmodell* (Fekjær, 2008) når hun snakker om hvorfor bruk av illegale rusmidler kan bli et problem.

Jeg tenker jo at når du må ha det flere ganger når det blir en vane at du gjør det så tenker jeg at det kan være problematisk. Nysgjerrighet er greit tenker jeg, men ikke hvis det blir en vane. Men det er det som er vanskelig for det er så forskjellig fra menneske til menneske. Vi veit jo det at for veldig mange så er det sånn at lettere stoffer kan før til tyngre stoffer. Vi veit aldri hvem det er som får det veien så det er kjempevanskelig. (Miljøterapeut).

Videre har informantene et inntrykk av at det å bruke lettere stoffer, slik som hasj, kan føre til bruk av tyngre stoffer. Dette er i tråd med det Fekjær (2008) omtaler som *trappetrinnsmodellen* som illustrerer hvordan bruk av ulike rusmidler eskalerer etter alvorlighetsgrad. Her påpekes det at tidlig bruk av alkohol, røyk og senere hasj ofte fungere som en inngang til andre illegale rusmidler (Holth, 2010). Jeg tolker det dit hen at miljøterapeuten mener det er stor sannsynlighet for at nettopp dette kan skje, men samtidig påpeker hun at dette vil variere fra person til person. Med følgende utsagn mener jeg læreren underbygger miljøterapeutens utsagn;

Begge foreldrene hans har vært tunge rusmisbrukere og det er veldig uheldig for han hvis han fortsetter. Jeg er veldig bekymra for at han kommer til å havne ordentlig utpå. Jeg er ikke i utgangspunkteter redd for de som røyker hasj innimellom, men for han så er det det. (Lærer).

Læreren begrunner sine bekymringer med bakgrunn i elevens historie, tilbøyelighet for bruk av illegale rusmidler og risikofaktorer. Barnevernshistorikk, omsorgssvikt og bruk av illegale rusmidler i hjemmet er eksempler på risikofaktorer hos eleven og disse faktorene kan predikere et senere rusmisbruk (Schultz, 1998; Holth, 2010). Misbruk av illegale rusmidler rammer ikke tilfeldige sier Fekjær (2008), og når man ser på bakgrunnen til Jonas er det nærmest opplagt at det er en stor fare for at han kan utvikle et alvorlig rusmisbruk. Samtidig kan det virke som om læreren har tro på at hun kan gjøre noe for å forhindre at denne selvoppfyllende profetien. Lærerens tanker understreker miljøterapeuten sin påstand om at det å eksperimentere med lette stoffer nødvendigvis ikke vil føre til et mer alvorlig rusmisbruk, men at det i dette tilfelle vil kunne ha et slikt utslag.

Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen underbygger det miljøterapeuten og læreren frykter kan skje. Han har selv erfaringer med at bruk av illegale rusmidler kan få alvorlige konsekvenser og fra hans synspunkt har dette startet med bruk av lette stoffer slik som hasj og utviklet seg derfra.

Jeg har erfaring med at det kan få veldig store konsekvenser. Jeg har vært i noen begravelser for å si det sånn, og det mener jeg har starta med hasj. Jeg pleier nesten å si at det starter med å røyke tobakk. Hvis du begynner å røyke så får du en liberal holdning til det å røyke ting, og når du først røyker ting så er det lett å putte noe mer oppi den siggen. (Ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen).

Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen poengterer at han tenker at når man først har begynt å bruke hasj så er terskelen mye lavere for å prøve andre ting. Dette er i tråd med Holth (2010) sin hypotese om at hasj kan fungere som en inngang til bruk av sterke rusmidler. Holth (2010) poengterer at det er vanskelig å si om hasj bidrar til å bryte hemninger, øker lysten til å eksperimentere med sterkere rusmidler eller om den som bruker hasj møter et tyngre rusmiljø og dermed kommer i kontakt med sterke rusmidler.

Den ansatte i PPT kan fortelle at de ikke har noen konkrete rutiner som iverksettes når de får kunnskap om ungdom som bruker illegale rusmidler. Hun fremhever at et eventuelt rusmisbruk gjerne kan være et symptom på noe.

De ungene blir vi jo ofte kjent med tidligere, at de er allerede inne i systemet fordi de har noen andre utfordringer. Også er det jo heller ikke vårt bord å komme med rusforebyggende tiltak. Om det handler om mangel på mestring eller mangel på venner, det er den vinklingen vi må ta.

Den ansatte i PPT poengterer at dersom de får vite om at en elev bruker illegale rusmidler så er dette gjerne en elev som pedagogisk-psykologisk tjeneste allerede har kjennskap til. Videre forteller hun om hvordan de er nødt til å arbeide med en slik problematikk. Utgangspunktet til PPT vil, slik jeg forstår informanten, være å ta tak i det som ligger bak et eventuelt bruk av illegale rusmidler, og ikke hvordan man løser selve rusproblemet. Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen at han ikke arbeider spesifikt med bruk av illegale rusmidler, men

heller har fokus på risikofaktorer som har ført fram til rusmisbruk og hvordan disse faktorene kan erstattes. Det fremstår som et viktig poeng for alle informantene å undersøke årsaker til bruk av illegale rusmidler. De anser det som en av sine arbeidsoppgaver å utforske hvorfor ungdommer *havner på kjøret*.

Når læreren forteller om hvorfor hun tenker det er problematisk for Jonas å bruke illegale rusmidler trekker hun frem hans bakgrunnshistorie og risikofaktorer knyttet til dette. Som nevnt vil risikofaktorer betegnes som forhold som kan øke sannsynligheten for rusmisbruk blant ungdom. Informantene fremhever at det er viktig å undersøke hva som ligger bak et eventuelt rusmisbruk hos ungdom. Dette er i tråd med Fekjær (2008) som påpeker at det ikke er tilfeldig hvem som ender opp som narkomane. Bruk av illegale rusmidler er ikke et isolert problem og mange vil ha problemer før de begynner å ruse seg (Fekjær, 2008).

Det er jo ulike grunner til at folk begynner å ruse seg tenker jeg. Jeg vil tro det er lettere å begynne å ruse seg hvis man ikke har det bra på en eller anna måte. Også tenker jeg på det å oppdage folk som har ulike typer psykiske utfordringer er viktig for jeg tror mye av rus handler om selvmedisinering. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten har det samme resonnementet som læreren om at bruk av illegale rusmidler kan være et symptom på noe. Hun poengterer at det er en følelse av å ikke ha det bra på en eller annen måte som kan være utslagsgivende for hvorfor noen begynner å eksperimentere rusmidler. Det miljøterapeuten omtaler som grunner til at folk starter å bruke rusmidler vil være det samme som risikofaktorer. Slike faktorer vil kunne bidra til å skape problemer og dermed øke sannsynligheten for en negativ utvikling (Befring, 2012). Den ansatte i ungdoms-avdelingen i kommunen er enig med miljøterapeuten og hevder at når ungdom søker til rus så er det et tegn på at noe ikke er slik det burde være. Miljøterapeuten trekker fram selvmedisinering som en mulig årsak til at ungdom begynner å bruke illegale rusmidler. Dette er å bruke ulike rusmidler for å dempe symptomer på kroniske fysiske smertetilstander eller psykiske lidelser. Levinthal (2008) omtaler selvmedisinering som en *instrumentell bruk* av rusmidler. Hensikten med å bruke rusmidler er å ikke å bli ruset, men å fjerne smerte, noe som i utgangspunktet kan være en akseptabel bruk av rusmidler dersom det ikke utvikler seg til å bli rusmisbruk (Levinthal, 2008). Landheim (2016) trekker frem forskning som viser at psykiske lidelser og ruslidelser ofte opptrer samtidig. Det kan derfor tenkes at miljøterapeuten har rett i sin antakelse om selvmedisinering som en årsak til rusmisbruk. Den ansatte i PPT poengterer

at det er en viktig oppgave å oppdage disse forholdene som kan lede til at ungdom begynner å bruke illegale rusmidler.

Så tenker jeg at det å bruke rusmidler i seg sjøl er en naturlig del av det å vokse opp. At man skal teste en del grenser, men det som er problematisk med det er alt det som ligger under. Hvorfor er du en som begynner å ruse seg, mer enn at du har prøvd å drikke en øl på fest. Men ja, hva er det som ligger under, det tenker jeg er det man må ta tak i. (Ansatt i PPT).

Den ansatte i PPT poengterer at bruk av ulike rusmidler er en naturlig del av barndommen. Hun ser på det å eksperimentere med illegale rusmidler som å teste grenser og at bruken først blir problematisk når det utvikler seg til å bli en vane og noe man ikke kan kontrollere. Dette er i tråd med Skretting et.al (2016) sin inndeling av brukere av illegale rusmidler som fremhever *eksperimentbrukere* som mennesker som nøyer seg med å prøve rusmidler et fåtall ganger. Videre legger den ansatte i PPT på at det først blir et problem dersom dette utvikler seg til å bli en vane. Dette er i tråd med Skretting et.al (2016) sin definisjon av *høy risikobrukere av narkotika* som omtaler mennesker som ikke klarer å begrense bruken av illegale rusmidler. Den ansatte i PPT er enig med de øvrige informantene om at man må kartlegge årsaker til hvorfor ungdom fortsetter å bruke illegale rusmidler.

3.2. Tradisjonell tilnærming til rusforebyggende arbeid i skolen.

Før jeg gikk inn i dette prosjektet var mitt inntrykk at det arbeides mye med klassiske holdningskampanjer skolen knyttet til forebygging av bruk av illegale rusmidler. Dette kan betegnes som primærforebygging som er rettet mot alle elever der målet er at bruk av illegale rusmidler ikke skal forekomme. Selv om den tradisjonelle tilnærmingen til rusforebyggende arbeid i skolen ikke er direkte rettet mot det psykososiale miljøet på skolen mener jeg det er viktig å ha med fordi det viser hvordan skolen arbeider for å forhindre bruk av illegale rusmidler blant elevene. Læreren uttrykker at hun synes det gjerne kunne vært mer fokus på rusforebyggende arbeid i skolen og at det burde vært utarbeidet et bedre system rundt slik opplæring. Når jeg spør om det er en prioritert å jobbe med rusforebygging her på skolen svarer læreren at hun må svare nei på spørsmålet og at hun synes det er trist. På spørsmål om skolen har et tilpasset undervisningsmateriale som de arbeider etter knyttet til dette temaet svarer læreren at det er lite av dette. Tanken min om bruk av holdningskampanjer knyttet til forebygging av bruk av illegale rusmidler fikk jeg i noen grad bekreftet av informantene.

Det handler ikke bare om den hasjen. Det handler veldig mye om holdninger, og kunnskaper og roller og det å tørre å stå i mot for eksempel, og det jobber vi mye med. (Lærer).

Læreren bekrefter at mye av arbeidet med å forhindre bruk av illegale rusmidler handler om å arbeide med ungdommers holdninger. Dette er i tråd med Helland og Øia (2000) sitt begrep etterspørselsreducerende tiltak der målet er å begrense etterspørsel av rusmidler ved å gi elever informasjon om konsekvenser av bruk av illegale rusmidler. De etterspørselsreducerende tiltakene har til hensikt å utvikle kunnskap om bruk av illegale rusmidler og elevers evne til å ta reflekterte valg (Helland & Øia, 2000). Læreren påpeker at det etterspørselsreducerende arbeidet kan gjennomføres innenfor ulike fag og at hun selv har erfaringer med å trekke inn rusforebyggende arbeid i KRL (kristendom, religion, livssyn og etikk), naturfag og i elevrådet. Læreren påpeker at mye av arbeidet handler om å hjelpe elevene med å bli trygge på seg selv.

Det er en vanvittig viktig oppgave vi lærere har. Vi har med små mennesker som skal bli voksne og ta gode valg og få et relativt godt liv for seg selv. (Lærer).

Læreren understreker viktigheten av å prate med elevene om viktige tema slik som illegale rusmidler i dette eksemplet. Hun poengterer at rusforebyggende arbeid ikke er en konkret del av fag, men at det blir en del av skolehverdagen der det er naturlig. Videre forteller læreren om et eksempel der klassen drar på ekskursjon til et vitenskapelig aktivitetssenter i byen. Der får elevene medvirke i et skuespill om ungdommer som bruker illegale rusmidler. Læreren påpeker at hun synes dette er et kjempebra tiltak og begrunner det med følgende utsagn;

Jeg tenker at det å få fakta servert av pedagoger som skjønner at de ikke skal gjøre rus til en kjempeskummel greie er viktig. For forskning har vel vist, mulig det har blitt avblåst nå, men at det nesten kunne trigge hvis man prater for mye om akkurat det. For det er noen som synes det er veldig spennende med rus. (Lærer).

Her motbevist læreren mine egne tanker og erfaringer basert på egen skolegang om at det i skolen er, eller hvert fall var når jeg var yngre, et stort fokus på å formidle hvor skummelt det er å bruke illegale rusmidler. Læreren påpeker at det å la elevene få stille spørsmål er viktig i det rusforebyggende arbeidet i skolen. Slik jeg forstår det mener læreren at det å gi et realistisk

bilde av bruk av illegale rusmidler kan virke forebyggende. Helland og Øia (2000) argumenterer for at tiltroen til bruk av slike kampanjer ikke bør bli for stor, men at informasjons og holdningskampanjer kan ha effekt dersom de brukes på riktig måte.

3.3. Skolen som en rusforebyggende arena.

Jeg var interessert i hvordan informantene så på deres muligheter for å fremme rusforebyggende arbeid i skolen. I dette avsnittet vil jeg se på hvilke forhold i skolen som kan forebygge at elever utvikler et videre bruk av illegale rusmidler. Informantene er bevisst sin egen rolle i det rusforebyggende arbeidet i skolen. Informantene nevner ikke konkrete arbeidsoppgaver, men ser betydningen av å ha fokus på elevene, bli godt kjent og utvikle gode relasjoner, være obs på endringer og aldri gi opp elever som befinner seg i vanskelige situasjoner. Informantene ser at skolen har et stort potensial for å kunne fungere som en forebyggende arena i arbeidet med å forhindre bruk av illegale rusmidler blant elever på ungdomsskolen. Helsedirektoratet påpeker i sitt støttemateriale for rusmiddelforebyggende arbeid at skolen kan fungere som en arena for å forebygge bruk av illegale rusmidler blant elever (Helsedirektoratet, 2012a).

Ja tenker absolutt at skolen kan være en arena der det er mulig å forebygge rusmisbruk. De tilbringer så mange timer på skolen, og det at vi kan sørge for at dem har det ålreit her gir enorme muligheter for å påvirke tenker jeg. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten vektlegger det faktum at elevene bruker store deler av barndommen på skolen. Helsedirektoratet (2012a) påpeker at skolen kan fungere som en arena for rusforebyggende arbeid nettopp fordi alle barn og unge oppholder seg på skolen over flere år. Miljøterapeuten trekker fram at dette gir muligheter for å være obs på endringer hos elever, bli godt kjent med elevens utfordringer og kunne tilrettelegge ut fra elevens behov og forutsetninger. Læreren er enig med miljøterapeuten om at skolen er en viktig arena for å forhindre bruk av illegale rusmidler blant elever og begrunner dette med lignende argumenter;

Jeg tenker at skolen er viktig arena. Vi ser ungene mye mer enn foreldrene. Vi ser dem når dem er våkne, når dem kjeder seg og vi ser dem i sosiale settinger.

Informantene trekker frem at det er av avgjørende betydning å bli godt kjent med elevene fordi dette gjør det mulig å være obs på eventuelle endringer som kan være knyttet til bruk av illegale rusmidler. Jeg ønsket å få svar på hva informantene tenkte om deres egen rolle i det rus-

forebyggende arbeidet i skolen. Miljøterapeuten var klar på at en av hennes viktigste oppgaver var å ha blikket rettet mot elevene.

Jeg tenker at jeg kan bidra med å i alle fall se dem. Prøve å være oppmerksom på endringer. Hele tiden vise at jeg bryr meg og at jeg ikke er den med pekefinger. For jeg tror ikke pekefinger hjelper. (Miljøterapeut).

Når jeg stiller læreren spørsmålet om hva hun anser som sin rolle i det rusforebyggende arbeidet prater hun om det arbeidet hun gjør rettet mot Jonas og trekker frem at skolen er nødt til å fortsette med det arbeidet de er i gang med og at de ikke kan gi opp Jonas. Læreren er svært aktiv for å skape en god relasjon til Jonas, og dette er noe hun ønsker å arbeide videre med etter at han er ferdig på ungdomsskolen. Dette tolker jeg som at læreren føler seg forpliktet og engasjert i arbeidet sitt overfor han. Dette begrunnes med at Jonas har negative erfaringer med at både gode og dårlige relasjoner blir brutt. Læreren forklarer at han derfor har vanskelig for å stole på folk og at han har lett for å tenke at gode opplevelser i skolen er for godt til å være sant. Læreren arbeider seg inn mot Jonas sine omgivelser og forsøker å gjøre noe med situasjonen han er i. Dette kan tolkes som at læreren har en forståelse av at Jonas skapes i relasjon til andre. Dette er i tråd med Von Wright (2000) sin tanke om at en definisjon av hvem en elev er skapes i relasjon med andre mennesker. På denne måten åpner læreren opp for hvem Jonas kan bli.

3.3.1 Et godt psykososialt miljø som en mulig forebyggende faktor i det rusforebyggende arbeidet i skolen.

Informantene har alle, slik jeg forstår de, en oppfatning av at et godt psykososialt miljø kan fungere som en forebyggende faktor i arbeidet med å forhindre at ungdom bruker illegale rusmidler. Læreren og den ansatte i PPT påpeker at det er viktig å gjøre skolen til et attraktivt sted å være. Ved å utvikle et godt psykososialt miljø med anerkjennelse, tilhørighet, trygghet, respekt og gode lærer-elev relasjoner vil elever oppleve skolen som et godt sted å være. Dette fremstår som spesielt viktig for elever som bruker illegale rusmidler de har en tendens til å søke til typisk asosialt miljø der man møter likesinnede (Øia, 2013).

Læreren, slik jeg forstår henne, påpeker at lærere ser elever mer enn foreldrene og er derfor nødt til å involvere seg i elevenes liv. Dette handler om å se bort fra den faglige læringen som er målet med skolegangen. Læreren trekker frem et godt psykososialt miljø som en mulig forebyggende faktor i dette arbeidet. Miljøterapeuten anser i likhet med læreren at et godt

psykososialt skolemiljø som en mulig forebyggende faktor i forbindelse med å forhindre bruk av illegale rusmidler.

Jeg tror det er kjempeviktig med et godt psykososialt miljø. Det er jo ulike grunner til at folk begynner å ruse seg tenker jeg. Det er så forskjellig, men at du har et godt vennemiljø her på skolen, at du føler deg inkludert som en del av en gjeng og at du har voksne som bryr seg tenker jeg kan være forebyggende. (Miljøterapeut).

Den ansatte i PPT hevder at det å arbeide for et godt psykososialt miljø i skolen kan være til hjelp for elever som bruker illegale rusmidler. Hun påpeker at det er roten til alt vondt å bli gående utenfor miljøet på skolen og tenker derfor at alt det som kan få eleven til å velge å komme på skolen i stedet for å drive med andre ting har alt å si. Løhre (2018) fremhever betydning av skoletilhørighet ved å påpeke hvordan det kan føre til akademisk fremgang, bedre helse og positiv utvikling. For elever som opplever tilhørighet i fellesskapet på skolen vil dette fungere som det Befring (2012) omtaler som en beskyttende faktor mot bruk av illegale rusmidler.

Læreren kunne fortelle at Jonas i stor grad søkte seg til alternative miljøer utenfor skolen. Det var derfor en prioritet å arbeide med å fremme et godt psykososialt miljø på skolen slik at dette blir attraktivt for Jonas. Eksempelvis sier læreren;

Det er her i dette miljøet han opplever mestring sånn sosialt. Hvor han på en måte ikke er nederst på rangstigen.

Læreren påpeker med dette utsagnet at det er i et antisosialt miljø med likesinnede Jonas opplever å få anerkjennelse og bekreftelse på sitt bruk av illegale rusmidler. Som et ledd i å forebygge at Jonas utvikler et alvorlig og mer omfattende bruk av illegale rusmidler har læreren prøvd å kartlegge hans nettverk. Læreren forklarer at dette var avgjørende for å finne ut hvorfor Jonas søker seg mot akkurat dette miljøet. På skolen der læreren arbeider er det som tidligere nevnt ikke status å røyke hasj og Jonas blir derfor ikke attraktiv for medelever når han for eksempel fremmer slik oppførsel i sosial medier. I denne sammenhengen fører forbruket av illegale rusmidler til at Jonas blir stigmatisert slik Øia (2013) definerer det. Jonas får negative kjennetegn blant medelever i skolen som en følge av rusmisbruket. De andre elevene i skolen ser på Jonas sin oppførsel som uakseptabel og anser han dermed som en avviker. Becker (1963)

knytter dette til stempingsteori som handler om hvordan sosiale normer definerer noen handlinger som upassende. Når Jonas blir stemplet som en avviker av medelever er dette en konsekvens av hans bruk av illegale rusmidler. Vi har alle behov for menneskelige relasjoner og derfor søker Jonas seg til alternative miljøer når han ikke får innpass i miljøet på skolen (Øia, 2013).

3.4. Hvordan forhindre et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk blant elever i ungdomsskolen?

I mitt mastergradsprosjekt ønsket jeg å ta tak i hvordan skolen og samarbeidende instanser arbeider når de oppdager eller får kunnskap om at en elev bruker illegale rusmidler. I denne sammenhengen ønsket jeg å ha fokus på hvordan man kan forebygge et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk. I første omgang ønsket jeg å få innsikt i hvilke rutiner som ble satt i verk når man blir bevisst på at elever i ungdomsskolen bruker illegale rusmidler. Det fremkommer at ingen av informantene har klare rutiner på hvordan de skal handle når de oppdager eller får kjennskap til at elever bruker illegale rusmidler. Dette kan tyde på at det ikke eksisterer noen klare retningslinjer i skolesystemet om hvordan man skal arbeide for å forhindre et mer omfattende rusmisbruk blant elever. Informantene har ulike synspunkt på hvordan en slik forebygging rettet inn mot elever i risikozonen for å videreutvikle et rusmisbruk skal foregå, men til felles har de alle en tro på at tiltak som iverksettes må ta sikte på å erstatte bruken av illegale rusmidler. Informantene vektlegger en positiv tilnærming i det rusforebyggende arbeidet og tiltak som de trekker frem er å iverksette elevers beskyttelsesfaktorer, legge til rette for mestringsopplevelser, gi elever mulighet til å delta i aktiviteter, bruke belønninger og dekke behovet for spenning.

3.4.1. Tiltak som kan erstatte bruk av illegale rusmidler.

Videre vil jeg gå inn hva slags tiltak informantene tenker kan bidra til å forebygge en mer alvorlig bruk av illegale rusmidler. Dette er tiltak som i hovedsak har til hensikt å erstatte bruken av illegale rusmidler. Miljøterapeuten begrunner en slik tilnærming med følgende utsagn;

Såpass mye som jeg har lært om rus så må du bytte ut rusen med noe anna som er positivt. For ellers så tror jeg det er vanskelig å slutte dersom du ikke har noe anna du kan bytte ut rusen med.

Miljøterapeuten legger vekt på at det er viktig å få elever til å bytte ut negative tilnærmelser med noe som er positivt i seg selv. I det neste avsnittet vil jeg trekke frem det informantene anser som positive motvekter til illegale rusmidler.

Det første læreren trekker frem som viktig i arbeidet med ungdom som bruker illegale rusmidler er å iverksette elevens beskyttelsesfaktorer;

*Han gutten her har et veldig godt hode, han lærer fort, er skarp, empatisk og morsom.
Han har mange beskyttelsesfaktorer, så det gjelder å kanalisere dette riktig.*

Miljøterapeuten sier seg enig med læreren når hun påpeker at det er viktig å bli kjent med elevene for å finne deres ressurser. Læreren omtaler det som en viktig oppgave å kanalisere disse beskyttelsesfaktorene på riktig måte. Beskyttelsesfaktorer eksisterer i og rundt barnet og har til hensikt å motvirke eller nøytralisere den negative effekten av risikofaktorer (Ogden, 2015). Jeg tolker det dit hen at læreren mener at det i skolesammenheng vil innebære å legge til rette for faglige mestringsopplevelser. Dette kommer i tillegg til å legge til rette for et godt psykososialt skolemiljø der Jonas får mulighet til å opprette gode relasjoner til medelever og lærere, og oppleve sosial mestring. Eksempelvis sier læreren Jonas har et veldig stort behov for å mestre fordi dette er noe han har manglet. Jonas er veldig bevisst på når han opplever å komme til kort i skolesammenheng. Læreren påpeker at det er enda verre for denne gutten fordi han er klar over sine egne ferdigheter og hva han er i stand til og at det da blir enda vanskeligere når han ikke mestrer. I skolen er forebyggende arbeid ifølge Arnesen og Sørli (2010) knyttet til å fremme mestring hos elevene og på denne måten skape motivasjon for skolefaglig arbeid. Forventning om å mestre omtales som en stor ressurs i et menneskes liv og det defineres som troen på at man selv kan lykkes (Danielsen, 2017). For læreren blir det derfor en viktig oppgave å skape en forventning om at Jonas kan mestre livet på skolen. Det er viktig at elever er klar over hva som forventes av de for at de skal kunne mestre oppgaver (Skaalvik & Skaalvik, 2005).

Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen har tro på at ungdom i vanskeligstilte situasjoner har behov for å delta i aktiviteter. Ungdomsavdelingen har mange kulturelle tilbud slik som konserter og teater, samt at de arrangerer turer og utflukter for ungdom.

Så prøver vi å trekke inn ungdommen i en eller annen form for aktivitet og det er en jobb vi gjør sammen med miljøterapeuten i skolene. (Ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen).

Miljøterapeuten legger frem tilbud om aktiviteter som et ledd i arbeidet med å forhindre et mer alvorlig rusmisbruk blant elever som allerede bruker illegale rusmidler. Hun trekker frem ungdomsavdeling i kommunen som en aktuell samarbeidspartner. Miljøterapeuten begrunner en slik tilnærming med at det er viktig for nettopp disse elevene å få noen alternative arenaer hvor de kan mestre livet. Fritidsklubber kan være en slik arena der ungdom kan oppleve mestring og skape positive erfaringer (Helland & Øia, 2000).

Læreren trekker frem behovet for spenning når hun forteller om hvorfor hun mener det er viktig at Jonas deltar i aktiviteter og får nye erfaringer og opplevelser.

Vi ser jo at bruken av illegale rusmidler i stor grad handler om både utrygghet, mangel på mestringsopplevelser og behovet for spenning. (Lærer).

Læreren forklarer, slik jeg tolker henne, Jonas sitt bruk av illegale rusmidler som et resultat av mangel av disse tre faktorene. Trygghet er nevnt som et viktig element i å skape et godt psykososialt miljø på skolen. Et trygt miljø er i følge læreren avgjørende for om elever utvikler atferdsvansker og som tidligere bemerket er bruk av illegale rusmidler en form for en utagerende atferdsvanske (Kvelling, 2015). Behovet for mestringsopplevelser er nevnt i forbindelse med tilpasset opplæring i skolen og på sosiale arenaer der ungdom får erfare nye aktiviteter.

Læreren trekker, som tidligere nevnt, frem spenningsbehovet som en mulig årsak til at Jonas bruker illegale rusmidler. Dette er i tråd med Pedersen (2006) sin tanke om at behovet for spenning er en av flere faktorer som spiller en rolle i forhold til det å prøve illegale rusmidler. Pedersen (2006) omtaler bruk av illegale rusmidler som jakten på sosial spenningsøking. Sett i lys av rusmisbruk vil *sensation seekers* bruke illegale rusmidler som et behov for nye sanseintrykk og erfaringer, kombinert med tilbøyeligheten for å ta risiko for å oppleve dette (Pedersen, 2006). Skolen arbeider med å finne alternative metoder som kan føre til at Jonas får dekt behovet for adrenalin. Læreren trekker frem elverafting som et eksempel på dette. Dette er i tråd med Pedersen (2006) sin tanke om at *sensation seekers* knyttet til bruk av illegale

rusmidler kan finne alternative måter å tilfredsstille behovet for spenningsopplevelser. Videre påpeker læreren at det å kunne øvelseskjøre fungerer som en motivasjonsfaktor for Jonas. Jeg ble interessert i om øvelseskjøring kan fungere som en slags belønning for Jonas, og dette bekrefter læreren. Han tar jevnlig urinprøver og får mulighet til å være med lærer og øvelseskjøre når denne testen er negativ. Det å få lov til å øvelseskjøre er av stor betydning for Jonas og det blir derfor en ytre motivasjon til å ikke bruke illegale rusmidler.

4. Samarbeid

Jeg har intervjuet fire informanter i forskjellige yrker. De arbeider på ulike arbeidsplasser men samarbeider i stor grad med hverandre. Jeg var interessert i å få kunnskap om hvordan et samarbeid rundt elever som bruker illegale rusmidler utarter seg. Jeg hadde et godt utgangspunkt for å få svar på mine spørsmål da alle informantene arbeider i samme kommune og læreren og miljøterapeuten er ansatt på samme ungdomsskole. I de kommende avsnittene vil jeg søke å få svar på det tredje forskningsspørsmålet: «Hvordan samarbeider de ulike instansene med hverandre når det gjelder arbeidet med det psykososiale miljøet for å forhindre at ungdom videreutvikler et rusmisbruk?» Før jeg starter dette arbeidet vil jeg kort presentere relevante funn relatert til samarbeid. Informantene trekker frem at det er viktig å benytte seg de ressursene som er tilgjengelig. Videre påpeker spesielt læreren at hun er nødt til å ha et godt samarbeid med hjemmet for å forebygge bruk av illegale rusmidler. Læreren bruker mye tid på å bygge et faglig nettverk slik at hun har noen hun kan ta kontakt med dersom hun trenger hjelp. Informantene ser mange fordeler med å samarbeide med hverandre og andre instanser og påpeker at dette er viktig for å kunne forhindre rusmisbruk blant ungdom.

4.1. Internt samarbeid på skolen.

Miljøterapeuten mener det er viktig å benytte seg av de ressursene som finnes på skolen.

Her på skolen så tenker jeg det er viktig å benytte seg av den eleven opplever som den beste tillitspersonen. Det er uavhengig om det er en kontaktlærer eller om det er vaktmester, det kan ikke gå prestisje i det. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten påpeker at det er viktig å se hvem eleven føler en sterk tilknytning til i skolen. Dette kan knyttes opp mot en voksenperson i skolen som den signifikante andre (Øia, 2007). For eleven vil dette være en person som er betydningsfull og det er uavhengig hvem dette er.

Som tidligere nevnt vil en relasjon til en person som fremstår som signifikant for Jonas kunne være en motivasjon til å slutte å bruke illegale rusmidler. Negative reaksjoner fra en person som er av verdi for eleven vil veie tyngre enn reaksjoner fra andre.

I tilfeller der elever bruker illegale rusmidler benytter læreren seg av veiledningsteam som er på skolen. Dette består av rektor, rådgiver, inspektør og miljøterapeut og er et tilbud som lærere kan benytte seg av dersom de er bekymret for en elev i klassen. Læreren melder inn saken til veiledningsteamet så tar de sammen en prat om hvordan læreren skal gå frem. De drøfter om det er naturlig å ta en prat med eleven, om foreldrene bør kontaktes og om eventuelt om andre instanser må kobles inn.

4.2. Skole-hjem samarbeid.

Læreren påpeker at hun i sitt arbeid utnytter seg av handlingsrommet som er utenfor skolens område. Dette fremstår for meg som et viktig ledd i det rusforebyggende arbeidet, spesielt rettet mot Jonas som allerede bruker illegale rusmidler.

Jeg tror det er kjempeviktig å ikke bare tenke fag i skolen. Å tørre å tenke utenfor skolen sine rammer. Vi tenker at dette er rammene våres og dette er arbeidstid så glemmer man det uutnyttede handlingsrommet som er rundt. (Lærer).

Læreren har vært spesielt opptatt av å skape gode relasjoner med foreldrene til Jonas og å iverksette et godt skole-hjem samarbeid. Hun påpeker at det er viktig å være raus og forståelsesfull og ha en genuin respekt for foreldre som står i slike situasjoner. Dette anser læreren som suksessfaktoren for å få til en god relasjon til de nærmeste rundt eleven og at dette hele tiden bør være det overordnede målet. Læreren sier at hun på denne måten bygger tillit til Jonas og foreldrene, og at dette gir arbeidet med å forhindre videre bruk av illegale rusmidler bedre sjanse for å lykkes.

Det er disse magiske tingene som skjer utenfor skolen som er viktige og som kan gjøre en virkelig forskjell. (Lærer).

Læreren har som mål å hjelpe Jonas med å komme ut av et rusmisbruk og poengterer at hun hele tiden leter etter utradisjonelle tilnærminger som en vei mot å nå målet. Hun trekker frem det å øvelseskjøre som et tiltak som egentlig er langt utenfor skolens arbeidsoppgaver, men som

hun likevel anser som viktig i det rusforebyggende arbeidet med eleven. Videre forteller læreren at det å sende en melding til mor og fortelle at hun gjør en god jobb krever lite innsats fra hennes side, men at det kan gjøre en stor forskjell for foreldrene. Læreren reflekterer over hvordan slike tiltak anses som uprofesjonelle fordi dette ikke er normale arbeidsrutiner i skolen. Dette påpeker læreren at er trist fordi det legger begrensninger på skole-hjem samarbeidet og fordi hun anser slike type tiltak som viktige i arbeidet med å forhindre et videre rusmisbruk hos eleven.

Miljøterapeuten trekker frem foreldremøter som en aktuell arena for rusforebyggende arbeid i skolen.

Vi har prøvd å ta initiativ til å få på plass tilbud til foreldre hvor alle foreldre i hele kommunen får lik informasjon og samme tilbud. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten trekker frem at det bør være et mer systematisk arbeid rettet mot foreldrene. Som et eksempel trekker hun frem informasjon om rusmidler og rusmisbruk som formidles til foreldrene. Dette varierer veldig fra skole til skole, og slik jeg tolker miljøterapeuten har hun et ønske om at det skal være klare retningslinjer å jobbe etter på dette området. Hun begrunner dette med at når det blir overlatt til tilfeldigheten så vil det gå utover ungdommene. Miljøterapeuten ønsker at foreldrene i større grad skal få hjelp og støtte til å bli tryggere i foreldrerollen, lære seg å si nei og stå støtt i vanskelige tider.

4.3. Samarbeid på tvers av instanser.

4.3.1 Bygge nettverk.

Læreren legger mye tid i å utvide nettverket sitt slik at hun har mange hun kan ta kontakt med dersom det er behov. For meg virker dette som en lærer som våger å ikke vite og som søker kontakt med andre for å finne ut av ting. Dette kan stå som et motargument til mye litteratur om klasseledelse der læreren skal fremstå som en tydelig voksenperson. Løvlie (2011) trekker frem takt hos lærere, en form for dømmekraft, som evnen til å opptre i henhold til nye situasjoner som oppstår. I denne sammenhengen fremstår læreren som en helt annen lærertype enn den som først og fremst skal sørge for ro og orden i klasserommet.

Jeg har mange svakheter, men min styrke er kanskje dette med nettverk og at jeg ikke er redd for å spørre om hjelp og det tror jeg er en veldig fordel for meg i dette tilfelle. (Lærer).

Læreren nevner at hun har kjennskap til ansatte i alt fra barnevern, til politi og konfliktråd og at dette er ressurser som hun har benyttet seg av i arbeidet med Jonas. Et eksempel hun trekker frem er en kontakt i politiet som har tilbudt Jonas sommerjobb dersom han skaffer seg førerkort for traktor. Dette har læreren bestemt seg for å følge opp og sørge for at det blir gjennomført. Igjen nevner læreren at dette er langt utenfor skolens oppdrag, men at hun ser det som en nødvendig for at Jonas skal klare å slutte med å bruke illegale rusmidler. I likhet med læreren ser den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen verdien av å ha et faglig nettverk. Han forteller at han har et godt samarbeid med oppfølgingstjenesten, NAV, barnevernet, politiet og helse- og omsorgstjenester. Dersom ungdommene han møter har behov for noe som ungdomsavdelingen ikke kan være til hjelp med har han allikevel gode muligheter til å sende ungdommene til de rette instansene.

4.3.2 Ressursteam.

Læreren trekker frem at det er mange instanser som er aktuelle å trekke inn i forbindelse med Jonas sitt bruk av illegale rusmidler. Dette er i tråd med Mathisen & Buland (2017) som fremhever skolens rolle i nettverksarbeid med å skape en helhetlig samhandling rundt risikoutsatte elever.

Vi har som mål å få lagd en gruppe med ressurspersoner som kan følge eleven og få stablet denne på beina før han slutter her og at samarbeidet fortsetter når han begynner på videregående skole. (Lærer).

Læreren påpeker at det er viktig å få på plass en slik gruppe før Jonas begynner på yrkeslinje på videregående skole fordi dette ikke anses som et trygt miljø med tanke på bruk av illegale rusmidler. Derfor ser læreren det som avgjørende at Jonas har en gruppe mennesker rundt seg som kan følge med og som kan hjelpe han i overgangen i overgangen fra ungdomstrinnet til videregående skole. Et slikt ressursteam vil som Mathisen og Buland (2017) påpeker skape et mer helhetlig tilbud. Mathisen og Buland (2017) poengterer i sin studie at det for elever vil være uheldig med mangel på informasjon i overgang mellom skoler. Lenge har det eksistert en ideologi om at elever bør få mulighet til å starte med *blanke ark* når de for eksempel begynner på videregående skole. Denne ideologien har blitt utfordret av Mathisen og Buland (2017) som poengterer at uorganiserte overganger kan svekke beredskapen i det forebyggende arbeidet.

Dette begrunnes med at elevers problemer ikke forsvinner fordi de starter på en ny skole og det vil derfor være en fordel å ha all nødvendig informasjon om eleven for å utforme hensiktsmessige tiltak.

I dette ressursteamet nevner læreren barnevern, skolen som eleven går på, den videregående skolen, koordinator i konfliktrådet, pedagogisk-psykologisk tjeneste og støttekontakt som aktuelle samarbeidspartnere. Læreren påpeker at det vil være viktig for Jonas å ha medbestemmelse i hvem som skal være med i ressursteamet. Talseth og Godager (2016) vektlegger den enkelte som en ressurs i arbeidet som tar utgangspunkt i kunnskap om egne problemer. Jonas er veldig selektiv på hvem som slipper inn og det er derfor vanskelig å komme i posisjon til han. Av læreren beskrives Jonas som en hard nøtt å knekke. Talseth og Godager (2016, s. 176) påpeker at å ha tillit til mennesker rundt seg er viktig for å kunne skape en rusfri hverdag. Det blir derfor en avgjørende faktor at Jonas får delta i arbeidet med å utvikle ressursteamet som skal følge han over på videregående skole.

4.3.3 Samarbeid mellom ulike instanser.

Miljøterapeuten trekker frem at hun er nødt til å samarbeide med andre instanser for å kunne arbeide rusforebyggende i skolen. Dette kan ses i sammenheng med Mathisen og Buland (2017) sin tanke om at aktuelle aktører rundt sårbare barn og unge er i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre og må derfor se fordelene med å styrke samhandlingen mellom instanser.

Det er viktig å koble på andre instanser tenker jeg, for vi er jo ikke utdanna for å løse akkurat slike problemer. Med på dette nivået her som de er så unge så prøver vi å se om vi kan tilby noe annet som er spennende. (Miljøterapeut).

Miljøterapeuten forteller at hun i stor grad bruker ungdomsavdelingen i kommunen i det rusforebyggende arbeidet. De har et samarbeid rundt det å få elever til å delta på fritidsaktiviteter, utflukter og møte nye mennesker. De er begge enige om at dette kan være et ledd i å forhindre at ungdom utvikler et mer alvorlig bruk av illegale rusmidler. Den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen ser på skolen som en av sine nærmeste samarbeidspartnere.

Jeg er nødt til å ha en allianse i skolen, og sånn er det med skolen og, de må tenke utenfor skolens område. De er avhengig av å ha et samarbeid med oss, ikke for sin egen del, men for barnet sin del. (Ansatt i ungdomsavdelingen i kommunen).

Miljøterapeuten forteller at det tidvis vil være behov for å trekke inn forebyggende enheter hos politiet i saker med elever som bruker illegale rusmidler. Spesielt i forhold til dette med å sjekke urinprøver. Men miljøterapeuten forteller at politiet også kan være en god samtalepartner for elever. Politiet er blant annet på besøk på skolen en gang i året der de holder et foredrag for elevene om bruk av rusmidler. Når politiet er ute på en slik runde har de med seg en tidligere rusmisbruker som prater om egne erfaringer og dette tror miljøterapeuten kan være en god støttespiller, spesielt for de hardbarka gutta. Videre forteller miljøterapeuten at hun deltar i samordning av lokale kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT). Der prater de mye om rus og bruk av illegale rusmidler og miljøterapeuten påpeker at dette er til hjelp i det rusforebyggende arbeidet i skolen.

Den ansatte i PPT opplever samarbeidet med skolen som godt og påpeker at dette i stor grad påvirkes av at man har det samme utgangspunktet. Dette er i tråd med Mathisen og Buland (2017) som påpeker i sin studie at en slik samhandling vil være nyttig for å følge opp utsatte barn og unge fordi det fører til felles mål, visjoner og rutiner.

Når du samarbeider med lærere som du opplever har et godt elevsyn da er det så mye som ligger til rette. Da blir det et større handlingsrom og du kan si mer eller du kan til mer tror jeg. (Ansatt i PPT).

Den ansatte i PPT påpeker at hennes jobb blir lettere når hun samarbeider med lærere som greier å vise at de ser eleven, at de bryr seg og at eleven sitter igjen med en følelse av å bli godtatt som den man er. Dersom de får beskjed om at en elevbruker illegale rusmidler vil de i første omgang ta kontakt med instanser som kan ivareta eleven og som kan følge opp saken i større grad enn de selv har mulighet til.

Kapittel 5. Avslutning

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å tilnærme meg et svar på problemstillingen; «*Hvordan kan det arbeides med å utvikle et godt psykososialt miljø på skolen med sikte på å forhindre at elever som bruker illegale rusmidler utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk*». Dette har blitt gjort i lys av teori, politiske føringer og lovverk knyttet sammen med innhentet datamateriale fra fire kvalitative intervjuer. Gjennom intervjuene har jeg forsøkt å få innsikt i hvordan lærer, miljøterapeut, PPT og ungdomsavdelingen i kommunen kan være viktige bidragsyttere i det rusforebyggende arbeidet med elever som allerede har utviklet en bruk av illegale rusmidler. Jeg var interessert i hvordan skolen samarbeidet med andre instanser i det rusforebyggende arbeidet og om et slikt samarbeid var av betydning. Informantene påpeker at de er avhengig av hverandre i det rusforebyggende arbeidet og at det derfor er av stor betydning å bygge et stort faglig nettverk. Det fremstår som et viktig poeng å bruke de ressursene man har tilgjengelig og søke råd og veiledning hos mennesker som er mer kompetanse og erfaring. Videre påpeker informantene at et godt skole-hjem samarbeid er avgjørende for elever i en utsatt posisjon. Gode relasjoner med foresatte fremstår som avgjørende for å etablere felles verdier og normer knyttet til ungdommers bruk av illegale rusmidler.

Når jeg gikk inn i dette prosjektet hadde jeg i stor grad oppmerksomheten rettet mot årsaker til hvorfor avvikende atferd oppstår. I det rusforebyggende arbeidet er dette en viktig faktor, og det bør ikke undervurderes. Men underveis i prosessen dukket dette spørsmålet opp; hva er det som kan demme opp for utvikling av avvikende atferd? I denne sammenhengen er avvikende atferd knyttet opp mot Becker (1963) sin teori om at bruk av illegale rusmidler vil bli ansett som et avvik av majoriteten. Skolen representerer mer enn en institusjon for faglig læring og kan i stor grad fungere som en arena for rusforebyggende arbeid. Spesielt for elever i en utsatt posisjon er et godt psykososialt miljø på skolen viktig. I løpet av denne prosessen har et spørsmål dukket opp; må det rusforebyggende arbeidet nødvendigvis være tiltak som eksplisitt retter seg mot rus? Svaret jeg har kommet frem til er nei. I skolen vil elementer som anerkjennelse, tilhørighet, trygghet, respekt og gode lærer-elev relasjoner være beskyttende faktorer som kan motvirke rusmisbruk blant elever som allerede bruker illegale rusmidler. Læreren trekker frem det å skape et godt psykososialt miljø i klassen som en av sine viktigste arbeidsoppgaver, og at dette er et avgjørende element for å forhindre rusmisbruk blant elever.

Informantene er i stor grad opptatt av å finne metoder som kan erstatte behovet for å bruke illegale rusmidler. Målet med dette er å bytte ut negative tilnærmelser med noe som er positivt i seg selv. Informantene trekker frem å delta i aktiviteter, dekke behovet for spenning, bruk av belønningssystemer og legge til rette for mestringsopplevelser som viktige tiltak i det rusforebyggende arbeidet. En fellesnevner blant alle informantene er viktigheten av å se hva som ligger bak et eventuelt rusmisbruk blant ungdom. Blant annet sier miljøterapeuten at hun ikke er bekymret for elever som prøver hasj en gang, men at det blir problematisk når det blir en vane. Læreren er svært engstelig for at Jonas utvikler et alvorlig og mer omfattende rusmisbruk og begrunner dette med hans bakgrunn og risikofaktorene som eksisterer i livet hans. Som et forsøk på en konklusjon om hvordan man bør arbeide for å forhindre at ungdom utvikler et rusmisbruk vil jeg trekke frem et utsagn fra den ansatte i ungdomsavdelingen i kommunen;

I forhold til en konklusjon synes jeg man skal stille seg spørsmålet hvordan er det vi jobber med mennesker, i stedet for hvordan vi jobber med rus.

Lauveng (2016) underbygger dette sitatet ved å påpeke at man må slutte å behandle lidelser knyttet til bruk av illegale rusmidler og at vi i stedet må behandle enkeltmennesker. I min oppgave er fokuset på hvordan det psykososiale miljøet på skolen kan bidra til å forhindre rusmisbruk blant ungdom. I dette tilfelle er det ikke enkeltelever som skal behandles, men miljøet. Det er viktig at vi tar utgangspunkt i personens historie, personlighet og livssituasjonen når vi arbeider for å forhindre at ungdom utvikler et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk. «Men det er ikke først og fremst rusen som skal behandles. Det er personen» (Lauveng, 2016, s. 173). Jeg tenker at vi fremover må rette fokuset mot hva som kan hindre avvikende atferd i form av bruk av illegale rusmidler og at det rusforebyggende arbeidet alltid må gjøres med respekt og omsorg for den enkelte som står midt oppi en slik situasjon. Jeg håper at denne studien kan bidra til videre forskning der rusforebyggende arbeid i skolen er i fokus samt hvordan dette arbeidet kan være med på å forhindre et mer alvorlig og omfattende rusmisbruk hos ungdom som bruker illegale rusmidler.

Litteraturliste

- Amundsen, J. E. (2010). Hvor mange misbrukere har vi? I E.J Amundsen (Red.), *Hva er misbruk og avhengighet*. (s. 34-41). Oslo: SIRUS.
- Arnesen, A. & Sørli, M-A. (2010). Forebyggende arbeid i skolen. I Befring, E., Frønes, I. & Sørli, M-A. (Red.), *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*. (s. 86- 100). Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Becker, S. H. (1963). *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. London: The Free press.
- Befring, E., Frønes, I. & Sørli, M-A. (2010). *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Befring, E. (2012). Forebygging blant barn og unge i et psykososialt perspektiv. I Befring, E. & Tangen, R. (Red.), *Spesialpedagogikk* (s. 129-146). Oslo: Cappelen Damm Akademisk AS.
- Biesta, G. (2014). *Utdanningens vidunderlige risiko*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bjørnsrud, H. & Nilsen, S. (2008). *Tilpasset opplæring. Intensjoner og skoleutvikling*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2015). *Kvalitative metoder. Empiri og teoriutvikling*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Bye, K.E. & Skretting, A. (2017). *Resultater fra ESPAD 1995-2015. Bruk av rusmidler og tobakk blant 15-16 åringer*. Oslo: Folkehelseinstituttet. Hentet fra <http://www.espad.org/content/resultater-fra-espad-1995-2015-bruk-av-rusmidler-og-tobakk-blant-15-16-aringer>
- Caplan, G. (1964). *Principles Prevent Psychiatry*. New York: Basic Books.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode. En kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Damsgaard, H. & Kokkersvold, E. (2011). *Ungdom på ville veier. Skoleerfaringer og kriminalitet*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Danielsen, A.G. (2017). *Eleven og skolens læringsmiljø- medvirkning og trivsel*. Bergen: Gyldendal Akademiske.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Drugli, M-B. & Onsøien, R. (2010). *Vanskelige foreldresamtaler- gode dialoger*. Trondheim: Cappelen Damm.
- Fekjær, H.O. (2008) *Rus. Bruk, motiver, skader, behandling, forebygging og historikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fylling, I. & Handegård, T.L. (2009). *Kompetanse i krysspress? Kartlegging og evaluering av PP-tjenesten*. (NF-rapport 5/2009). Hentet fra <http://www.udir.no/Upload/Rapporter/2009/5/ppt.pdf>
- Gilliam, L. (2015). Den umulige klassen. I Gilliam, L & Gulløv, E (Red.), *Siviliserende institusjoner* (175-202). Bergen: Fagbokforlaget.
- Gravrok, Ø., Schancke, V., Andreassen, M., & Domben, P. (2006). Kunnskapsplattform for forebyggende og helsefremmende arbeid i skolen- med særlig fokus på rusmidler og tobakk. I Nordahl, T., Gravrok, Ø., Knudsmoen, H., Larsen, T.M.B. & Rørnes, K. (Red). *Forebyggende innstanser i skolen*. (s. 60-77). Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/275/Forebyggende-innsatser-i-skolen-IS-0193.pdf>
- Hauge, R. (2009). *Rus og rusmidler gjennom tidene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helland, H., & Øia, T. (2000). *Forebyggende ungdomsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Helsedirektoratet. (2012a). *Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen- forslag til læringsaktiviteter*. Hentet fra <http://www.forebygging.no/Global/Skole/stottemateriell.pdf>
- Helsedirektoratet. (2012b). *Nasjonal faglig retningslinje for utredning, behandling og oppfølging av personer med samtidig ruslidelse og psykisk lidelse- ROP- lidelser*. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/188/Nasjonal-faglig-retningslinje-personer-med-rop-lidelser-IS-1948.pdf>
- Helsedirektoratet. (2015). *Trivsel i skolen*. Hentet fra <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/970/Trivsel%20i%20skolen%20IS-2345.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2011-2012). *Se meg! –alkohol-narkotika-doping*. (Meld. St. 30 2011-2012) Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/bba17f176efc40269984ef0de3dc48e5/no/pdfs/stm201120120030000dddpdfs.pdf>
- Helljesen, V., Randen, A., Thommesen, L. & Flaarønning, G. (2017, 14 desember). Jeg ville tatt i mot hjelp hvis jeg hadde blitt stoppet av politiet. *Norsk Rikskringkasting (NRK)*. Hentet fra <https://www.nrk.no/norge/dette-vil-stortingsflertallet-skal-bli-konsekvensen-hvis-du-bruker-narkotika-1.13824511>
- Holth, P. (2010). Rusbehandling for ungdom i tidlig ruskarriere. I E. Befring, I. Frønes og M.A. Sørli (Red.), *Sårbare unge*. (s. 229-245). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Johnsen, A. B. (2017, 13 desember). Historisk i stortinget: Slutt på straff for rusmisbrukere. *Verdens gang (VG)*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/rusmidler/historisk-i-stortinget-slutt-paa-strauff-for-rusmisbrukere/a/24209948/>
- Kunnskapsdepartementet (2010-2011). *Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov*. Meld. St. 18. (2010-2011). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/baeeee60df7c4637a72fec2a18273d8b/no/pdfs/stm201020110018000dddpdfs.pdf>

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2017). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvello, Ø. (2015). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Trondheim: Gyldendal Akademisk.
- Landheim, A. (2016). Rusmiddelmisbruk- forekomst, forløp og faktorer for recovery. Hva viser forskningen? I A. Landheim., F.L. Wiig., M. Brendbekken., M. Brodahl., Biong. S (Red.), *Et bedre liv. Historier, erfaringer og forskning om recovery ved rusmiddelmisbruk og psykiske helseproblemer*. (s. 30-44). Hamar: Gyldendal Akademiske.
- Lauveng, A. (2016). Vi må slutte å behandle samtidig rus og psykisk lidelse- vi skal behandle mennesker. I A. Landheim., F.L. Wiig., M. Brendbekken., M. Brodahl., Biong. S (Red.), *Et bedre liv. Historier, erfaringer og forskning om recovery ved rusmiddelmisbruk og psykiske helseproblemer*. (s. 171-174). Hamar: Gyldendal Akademiske.
- Legemiddeloven. (1992). Lov om legemidler m. v av 4 desember 1992 nr. 132. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-132>
- Levinthal, C.F. (2008). *Drugs, Behavior and modern society*. Boston: Pearson Education.
- Lund, I., & Brettville-Jensen, A. L. (2010). Kan vi skille mellom bruk og misbruk? I E. J. Amundsen (Red.), *Hva er misbruk og avhengighet*. (s. 13-27). Oslo: SIRUS.
- Løhre, A. (2018). Tilhørighet til skolen. Betydningen av ensomhet og vennskap. I Øksnes, M., Sundsdal, E., & Hauge, C. (Red.), *Ungdom, danning og fellesskap. Samfunns- og kulturpedagogiske perspektiv*. Trondheim: Cappelen Damm Akademiske.
- Løvlie, L. (2011). Når reglene kommer til kort, I Kvernbekk, T. (Red.), *Humaniorastudier i pedagogikk. Pedagogisk filosofi og historie*. (s. 51-70). Oslo: Abstrakt forlag.
- Nordahl, T., Sørli, M-A., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge. Teoretiske og praktiske tilnærminger*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Mathisen, H. I. & Buland, T. (2017). *Nettverksledelse for bedre samhandling i offentlig sektor. En studie av Mission Possible- nettverket på Sunnmøre*. (RAPPORT-2017/005). Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2435085/Rapport%2b2017-005%2bMission%2bPossible.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Nordin- Hultman, E. (2004). *Pedagogiske miljøer og barns subjektskapning*. Stockholm: Pedagogisk forum
- NOU 2009: 18. (2009). *Rett til læring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/45e9a9eca3a447f39451d1abfb4053cf/no/pdfs/nou200920090018000dddpdfs.pdf>
- NOU 2012: 22. (2012). *Det du gjør, gjør det helt. En bedre samordning av tjenester for utsatte barn og unge*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/a0ba82b642e343b890b94b7314b0a4e4/no/pdfs/nou200920090022000dddpdfs.pdf>
- Ogden, T. (2015). *Sosial kompetanse og problematferd blant barn og unge*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Opplæringsloven. (1998). *Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa m.v av 17 juli 1998 nr. 61*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Pedersen, W. (2006). *Bittersøtt. Ungdom/Sosialisering/Rusmidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rise, J. (2010). Hva er avhengighet? I E.J Amundsen (Red.), *Hva er misbruk og avhengighet*. (s. 34-41). Oslo: SIRUS.
- Rødt. (2017). *Nå må bydelene styrkes, ikke få nok et kutt*. Hentet fra <https://rodt.no/oslo/na-ma-bydelene-styrkes-ikke-fa-nok-et-kutt>
- Sanberg, S. & Pedersen, W. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandøy, A. T. (2015). *Bruk av illegale rusmidler. Resultater fra befolkningsundersøkelser 2012-2014. SIRUS Rapport*. Oslo: SIRUS.

- Schancke, A.V. (2005). *Forebyggende og helsefremmende arbeid, fra forskning til praksis. En kunnskapsoppsummering med råd og anbefalinger*. Hentet fra <http://www.forebygging.no/PageFiles/126/Forebyggingsbok2006.pdf>
- Schibbye, A.L.L. (2009). *Relasjoner- et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schultz, J-H. (1998). *Stoffbrukere i grunnskolen. Om hvem de er og hvordan de kan hjelpes*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Skaalvik, E.M., & Skaalvik, S. (2005). *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring*. Trondheim: Universitetsforlaget.
- Skretting, A., Bye, K.E., Vedøy, T.F., Lund, K.E. (2016). *Rusmidler i Norge 2016*. SIRUS-Rapport. Oslo: SIRUS.
- Store norske leksikon. (2016). Rus. I *store medisinske leksikon*. Hentet fra <https://sml.snl.no/rus>
- Straffeloven. (2005). Lov om straff m. v av 20 mai 2005 nr. 28. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Sørli, M-A. (2000). *Alvorlige atferdsproblemer og lovende tiltak i skolen- en forskningsbasert kunnskapsstatus*. Oslo: Praxis Forlag.
- Talseth, S., & Godager., V.E. (2016). Selvhjelp- problemet som ressurs i egen endringsprosess. I A. Landheim., F.L. Wiig., M. Brendbekken., M. Brodahl., Biong. S (Red.), *Et bedre liv. Historier, erfaringer og forskning om recovery ved rusmiddelmisbruk og psykiske helseproblemer*. (s. 174-183). Hamar: Gyldendal Akademiske.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget.

Tveit, A. (2016). Anerkjennelse i samtalen om tallet 18. I Moen, T (Red.), *Positive lærer-elev-relasjoner. En fortelling fra klasserommet*. (s. 63-70). Trondheim: Gyldendal Akademiske.

Ungdom & Fritid. (2016). *Fritidserklæringen*. Hentet fra https://www.ungdomogfritid.no/wp-content/uploads/folder_fritidserklaeringen-1.pdf

Ungdom & Fritid. (2017). *Dette mener de politiske partiene*. Hentet fra <https://www.ungdomogfritid.no/aktuelt/dette-mener-de-politiske-partiene/>

Utdanningsdirektoratet. (2006). *Generell del av læreplanen*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/generell-del-av-lareplanen/>

Utdanningsdirektoratet. (2011). *Materiell for helhetlig arbeid med læringsmiljø*. Hentet fra https://www.udir.no/upload/Laringsmiljo/Materiell/Bedre_laringsmiljo_materiell.pdf

Von Wright, M. (2000). *Vad eller vem? En pedagogisk rekonstruktion av G. H. Meads teori om människors intersubjektivitet*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Wikene, L.G. (2014). Klasseledelse- ingeniørkunst eller pedagogikk? I Haugen & Hestbekk (Red.), *Pedagogikk, politikk og etikk. Demokratiske utfordringer og muligheter i norsk skole*. (s. 261-274). Trondheim: Universitetsforlaget.

Øia, T. (2007). *Ung i Oslo- leve kår og sosiale forskjeller*. (NOVA rapport 6/2007). Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2007/Ung-i-Oslo>

Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm.

Øksnes & Sundsdal. (2014). Disiplinert demokrati. I Haugen & Hestbekk (Red.), *Pedagogikk, politikk og etikk. Demokratiske utfordringer og muligheter i norsk skole*. (s. 250-259). Trondheim: Universitetsforlaget.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide.

OVERSIKT OVER EMNER SOM SKAL DEKKES.

- Bakgrunn.
- Samarbeid.
 - Mellom pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) og skole.
 - Mellom skolen og andre instanser som arbeider med ungdom.
 - Internt på skolen.
 - Hva slags erfaringer har de gjort seg.
 - Hvordan forstår de tverrfaglig/tverretatelig samarbeid.
 - Hva slags utfordringer kan dette skape.
 - I hvilken grad benytter de seg av hverandre/søker hjelp hos hverandre/søker støtte fra «samarbeidspartnere».
- Det psykososiale miljøet på skolen.
 - Forståelse av begrepet.
 - Konkrete erfaringer.
 - Problemer/utfordringer.
 - Hvordan skape et godt psykososialt miljø på skolen.
- Rusforebyggende arbeid.
 - Forståelse av begrep slik som misbruk/avhengighet, illegale rusmidler, narkotika.
 - Hvilket språk bruker man om elever som bruker illegale rusmidler.
 - Konkrete erfaringer med ungdom som ruser seg.
 - Hvilken rolle tenker de selv at de har i det rusforebyggende arbeidet.
 - Hvordan kan man hjelpe ungdom som har utviklet et rusmisbruk.

SPØRSMÅL.

Innledende spørsmål.

1. Du kan få begynne med å fortelle litt om din egen bakgrunn. Hva er du utdannet som, hva slags arbeidserfaring har du og hva jobber du med nå?

2. Hva slags erfaringer har du med å arbeide med ungdom som bruker illegale rusmidler?
3. Når tenker du bruk av rusmidler blir problematisk?

Spørsmål om det psykososiale miljøet i skolen.

4. Hva mener du definerer et godt psykososialt miljø på skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: Hva tenker du er viktige elementer for å skape et godt psykososialt miljø?
 - Er det noen elementer du anser som mer viktig når det gjelder elever som bruker narkotiske rusmidler?
5. Til lærere og ansatte på skolen: hvordan opplever du det psykososiale miljøet på skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: hva er det som gjør at du synes miljøet er bra/mindre bra? Har du noen konkrete eksempler du kan trekke fram.
6. I hvilken grad tenker du et godt psykososialt miljø kan være en forebyggende faktor i arbeidet med elever som har utviklet et rusmisbruk?

Spørsmål om rusforebyggende arbeid i skolen.

7. Vurderer du skolen som en arena der det er mulighet for å forebygge rusmisbruk?
 - Oppfølgingsspørsmål: hvorfor anser du skolen som en god/mindre god arena for forebyggende rusarbeid.
 - Er det andre arenaer du tenker kan være relevante for å kunne forebygge rusmisbruk?
8. Hvordan arbeider dere med å legge til rette for og gjennomføre rusforebyggende arbeid i skolen? Med å legge til rette for tenker jeg på å overkomme utfordringer og eventuelle hindringer slik som for eksempel økonomi, tid, ressurser samt å prioritere dette arbeidet.
9. Hvilken effekt tenker du rusforebyggende arbeid i skolen har for elevene?
 - Oppfølgingsspørsmål: Har du opplevd at elever har endret seg enten positivt eller negativt som følge av en innsats når det kommer til rusforebyggende arbeid?
10. Hvordan arbeider dere for å forhindre et videre og mer alvorlig rusmisbruk hos elever som har begynt å eksperimentere med illegale rusmidler?
11. Hvilken rolle tenker du at du har i det rusforebyggende arbeidet? Hvorfor mener du den jobben du gjør er et viktig bidrag i dette arbeidet?

Spørsmål om samarbeidet mellom profesjoner.

12. Til ansatte i PPT: hvordan opplever du samarbeidet mellom dere og lærere i skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: hva er det som gjør at du anser samarbeidet som bra/mindre

bra?

- Kan du fortelle om noen konkrete erfaringer der du opplevde samarbeidet som godt?

13. Til lærere/ansatte i skolen: hvordan opplever du samarbeidet mellom dere og ansatte i PPT?

- Oppfølgingsspørsmål: hva er det som gjør at du anser samarbeidet som bra/mindre bra?

- Kan du fortelle om noen konkrete erfaringer der du opplevde samarbeidet som godt?

14. I hvilken grad samarbeider dere i et systemrettet perspektiv? Med systemrettet mener jeg hvordan dere arbeider med miljø, altså konteksten rundt elever. Tiltak som er rettet mot alle, eller utvalgte grupper, ikke enkeltindivider.

- Oppfølgingsspørsmål: Kan du fortelle om hvordan dere arbeider i et systemrettet perspektiv?

- Har du noen konkrete eksempler på tiltak som har blitt iverksatt der fokuset har vært på forebygging i et systemrettet perspektiv?

15. Hvilken betydning mener du et systemrettet samarbeid har for rusforebyggende arbeid i skolen?

16. Hvordan arbeider dere (går dere frem) når dere oppdager/får kunnskap om elever som bruker narkotiske rusmidler?

- Har dere for eksempel noen spesielle rutiner når det kommer til å varsle hverandre, igangsette et samarbeid eller lignende?

Spørsmål til ansatt ved ungdommens hus

17. Du kan gjerne starte med å fortelle litt om hva dere jobber med og hvordan dere jobber i ungdommens hus.

18. På hvilke måter kan dere fungere som en rusforebyggende arena for ungdom?

- Hvilke tiltak iverksetter dere for å forhindre at ungdom begynner å bruke illegale rusmidler?

19. Hva slags tilbud har dere til ungdom som ruser seg eller bruker rusmidler?

- Oppfølgingsspørsmål: hvilke tiltak iverksettes når dere oppdager/ får kunnskap om ungdom som bruker illegale rusmidler?

- Oppfølgingsspørsmål: hvordan kan dere bidra til å forebygge et videre og mer alvorlige rusmisbruk hos ungdom som allerede har begynt å bruke illegale rusmidler?

20. I hvilken grad/på hvilke måter samarbeider dere med skole, PPT eller andre instanser?

- Opplever du dette som et bra/mindre bra samarbeid?

- Oppfølgingsspørsmål: kan du fortelle om noen konkrete erfaringer der du opplevde samarbeidet med andre instanser som nyttig.

21. Hvilken rolle tenker du at du har i det rusforebyggende arbeidet? Hvorfor mener du den jobben du gjør er et viktig bidrag i dette arbeidet?

Avsluttende spørsmål.

22. Er det noe jeg ikke har stilt spørsmål om som du tenker er viktig å få frem?

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring.

FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE

Jeg er en masterstudent i spesialpedagogikk ved Norges teknisk- naturvitenskapelig universitet (NTNU) i Trondheim som nå holder på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er begynnende rusmisbruk blant elever i ungdomsskolen, og jeg skal undersøke hvordan det psykososiale miljøet i skolen kan fungere som en forebyggende faktor for ungdom som er i risiko. Jeg er interessert i å finne ut hvordan pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) arbeider systemrettet i samarbeid med skolen. Jeg vil rette oppmerksomheten mot hvordan et godt psykososialt miljø i skolen kan være med på å forhindre at ungdommer opprettholder et rusmisbruk ved å oppsøke miljøer der det brukes narkotiske rusmidler.

For å få svar på dette ønsker jeg å intervju ansatte i PPT, lærere i ungdomsskolen og ansatte i skolehelsetjenesten. Spørsmålene vil i hovedsak dreie seg om det tverrfaglige samarbeidet rettet mot det psykososiale miljøet i skolen som ledd i forebyggende arbeid med ungdom som ruser seg. Spørsmålene vil bli tilpasset til informantens arbeidssituasjon og yrkesbakgrunn. Jeg vil benytte meg av lydopptaker og ta notater mens vi prater sammen. Intervjuet vil vare rundt en halv time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne bli gjenkjent i den ferdige oppgaven. Alle opplysninger vil bli anonymisert, og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen høst 2018. Det er frivillig å delta i undersøkelsen, og du kan når som helst trekke deg uten å måtte begrunne dette noe nærmere. Dersom du velger å trekke deg vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål om studien kan jeg nås på telefon 98 63 20 43 eller på epost marteasm@stud.ntnu.no. Du kan også kontakte min veileder Rannveig Oliv Myhr ved Institutt for lærerutdanningen (NTNU) på telefon 92 05 30 77 eller e-post rannveig.oliv.myhr@ntnu.no.

Studien er meldt inn til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen Marte Alfilde Smisethjell.

Arkitekt Christies gate 9A

7012 Trondheim

SAMTYKKEERKLÆRING.

Dersom du har mulighet til og ønsker å delta i undersøkelsen er det fint om du skriver under på samtykkeerklæringen. Denne kan skannes og sendes over epost, eller eventuelt i posten.

Jeg har mottatt skriftlig informasjon om studien, og er villig til å delta i studien.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Tilbakemelding fra NSD.

Rannveig Oliv Myhr

7491 TRONDHEIM

Vår dato: 08.01.2018

Vår ref: 57965 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

Forenklet vurdering fra NSD Personvernombudet for forskning

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.12.2017.

Meldingen gjelder prosjektet:

57965

Behandlingsansvarlig

Daglig ansvarlig

Student

Rusmisbruk blant elever i ungdomsskolen.

NTNU, ved institusjonens øverste leder

Rannveig Oliv Myhr

Marte Alfilde Smisethjell

Vurdering

Etter gjennomgang av opplysningene i meldeskjemaet med vedlegg, vurderer vi at prosjektet er omfattet av personopplysningsloven § 31. Personopplysningene som blir samlet inn er ikke sensitive, prosjektet er samtykkebasert og har lav personvernulempe. Prosjektet har derfor fått en forenklet vurdering. Du kan gå i gang med prosjektet. Du har selvstendig ansvar for å følge vilkårene under og sette deg inn i veiledningen i dette brevet.

Vilkår for vår vurdering

Vår anbefaling forutsetter at du gjennomfører prosjektet i tråd med:

- opplysningene gitt i meldeskjemaet
- krav til informert samtykke
- at du ikke innhenter [sensitive opplysninger](#)
- veiledning i dette brevet
- NTNU sine retningslinjer for datasikkerhet

Veiledning

Krav til informert samtykke

Utvalget skal få skriftlig og/eller muntlig informasjon om prosjektet og samtykke til deltakelse.

Informasjon må minst omfatte:

- at NTNU er behandlingsansvarlig institusjon for prosjektet
- daglig ansvarlig (eventuelt student og veileder) sine kontaktopplysninger
- prosjektets formål og hva opplysningene skal brukes til
- hvilke opplysninger som skal innhentes og hvordan opplysningene innhentes

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

- når prosjektet skal avsluttes og når personopplysningene skal anonymiseres/slettes

På nettsidene våre finner du mer informasjon og en veiledende mal for [informasjonsskriv](#).

Forskningsetiske retningslinjer

Sett deg inn i [forskningsetiske retningslinjer](#).

Meld fra hvis du gjør vesentlige endringer i prosjektet

Dersom prosjektet endrer seg, kan det være nødvendig å sende inn endringsmelding. På våre nettsider finner du svar på hvilke [endringer](#) du må melde, samt endringsskjema.

Opplysninger om prosjektet blir lagt ut på våre nettsider og i Meldingsarkivet

Vi har lagt ut opplysninger om prosjektet på nettsidene våre. Alle våre institusjoner har også tilgang til egne prosjekter i [Meldingsarkivet](#).

Vi tar kontakt om status for behandling av personopplysninger ved prosjektslutt

Ved prosjektslutt 30.06.2018 vil vi ta kontakt for å avklare status for behandlingen av personopplysninger.

Gjelder dette ditt prosjekt?

Dersom du skal bruke databehandler

Dersom du skal bruke databehandler (ekstern transkriberingsassistent/spørreskjemaleverandør) må du inngå en databehandleravtale med vedkommende. For råd om hva databehandleravtalen bør inneholde, se [Datatilsynets veileder](#).

Hvis utvalget har taushetsplikt

Vi minner om at noen grupper (f.eks. opplærings- og helsepersonell/forvaltningsansatte) har [taushetsplikt](#). De kan derfor ikke gi deg identifiserende opplysninger om andre, med mindre de får samtykke fra den det gjelder.

Dersom du forsker på egen arbeidsplass

Vi minner om at når du [forsker på egen arbeidsplass](#) må du være bevisst din dobbeltrolle som både forsker og ansatt. Ved rekruttering er det spesielt viktig at forespørsel rettes på en slik måte at frivilligheten ved deltakelse ivaretas.

Se våre nettsider eller ta kontakt med oss dersom du har spørsmål. Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Vennlig hilsen

Marianne Høgetveit Myhren

Audun Løvlie